

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2014

Ondřej Palán

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

Karlovy Vary očima Zdeňka Šmída a Adolfa

Branalda

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ondřej Palán

Specializace v pedagogice

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: PaedDr. Jiří STANĚK, CSc.

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval
samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 10. dubna 2014

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Jiřímu Staňkovi, CSc. za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce. Dále děkuji za poskytnutí informací a ochotu historikovi Stanislavu Burachovičovi.

Úvod	5
1 Adolf Branald (1910 – 2008)	6
1.1 Začátky.....	6
1.2 Charakteristika tvorby.....	6
1.3 Pozastavení s Tichým společníkem	7
1.4 Období bilancování.....	8
2 Zdeněk Šmíd (1937-2011)	10
2.1 Trojí podoba Šmídových děl.....	10
2.2 Nešťastný konec.....	12
3 Fenomén Karlovy Vary	14
3.1 Karlovy Vary očima jejich obyvatel.....	15
3.2 Karlovy Vary očima zahraničních návštěvníků.....	16
3.3 Karlovy Vary očima historika.....	18
4 Mé staré dobré Vary – Zdeněk Šmíd	20
4.1 Obsahová stránka	22
4.2 Celkové zhodnocení.....	26
5 Promenáda s Jelenem	27
5.1 Úvod.....	27
5.2 Pravdy, nepravdy a polopravdy	27
5.3 Fascinace všedností.....	29
5.4 Slet dortů.....	30
5.5 Historie a politika.....	32
5.6 Pompézní příběhy	33
5.7 Stručné zhodnocení.....	34
6 Srovnání textů	36
6.1 Doba vzniku a politická linie děl	36
6.2 Srovnání autorských stylů.....	38
6.3 Kompozice a jazyk.....	40
6.4 Vzájemné doplňování	41
6.5 Srovnání konkrétních kapitol.....	42
6.6 Made in Carlsbad	43
6.7 Zhodnocení	45
7 Závěr.....	46
Resumé	49
Seznam literatury	50
Seznam internetových zdrojů	50

Úvod

Tématem bakalářské práce je představení dvou literárních děl zabývajících se problematikou lázeňského města Karlovy Vary a jejich následné srovnání. Zkoumanými díly jsou *Mé staré dobré Vary* od Zdeňka Šmída a *Promenáda s jelenem* od Adolfa Branalda. Oba autoři zdaleka nepatří mezi první, kteří se městem zabývali. Již v patnáctém století zkoumal Václav Payer léčivé účinky karlovarských pramenů (*Pojednání o Varech císaře Karla IV*), podobně jako pak Fabian Sommer o několik desítek let později (*O objevení, popisu, složení, účincích a zvláště užívání horkých lázní pana Karla IV. císaře*). Následovali mnozí další autoři bádající nad dosud neprozkoumanými sférami města, ať už v oblasti lázeňství nebo historie. V současné době se za největšího znalce považuje historik Stanislav Burachovič, který o Karlových Varech napsal desítky prací. Jako příklad si můžeme uvést knihy *Karlovy Vary* (1998) a *Slavní návštěvníci Karlových Varů* (2002).

Hlavním cílem práce je postihnout celkový charakter obou děl a popsat hlavní společné i odlišné rysy, které jsou podmíněny jak odlišným autorským stylem, tak i dobou vzniku (*Promenáda s jelenem* 1963, *Mé staré dobré Vary* 1999). Ze srovnání obou děl by mělo rovněž plynout, v čem jsou jednotlivá díla v dané problematice přínosná.

Bakalářská práce si vedle toho klade za další cíle vytvořit ve stručnosti portréty obou autorů s přihlédnutím k charakteristickým rysům jejich tvorby a nastínit fenomén Karlových Varů skrze pohledy místních občanů města, turistů a historika.

Formálně je představený obsah práce rozdělen do pěti hlavních částí. První z nich obsahuje představení autorů a charakteristiku stěžejních děl. Druhá část práce se věnuje fenoménu Karlových Varů ze třech různých pohledů. Ve čtvrté a páté části jsou jednotlivě představena zkoumaná díla. Poslední bod je již zaměřen na porovnání textů s cílem postihnout základní rozdíly a jejich společné rysy.

Téma Karlovy Vary očima Zdeňka Šmída a Adolfa Branalda jsem si vybral z důvodu, že se jedná o dosud téměř nezmapovanou oblast tvorby dvou významných jmen české literatury. Na rozdíl od románové či povídkové tvorby, díla věnující se malebným lázním jsou u obou autorů jednoznačně v pozadí, což je mimo jiné dáno lokálním charakterem knih. Dalším motivem výběru je vřelý vztah k městu, které je fascinující nejen okázale krásným zevnějškem, ale také příběhy, jež jsou nedílnou součástí genia loci těchto západočeských lázní.

1 Adolf Branald (1910 – 2008)

1.1 Začátky

Herec, bankovní úředník, vedoucí prodeje s auty, výpravčí vlaku, klavírista v kině, prodavač knih, tiskový mluvčí, inspektor státních drah nebo vedoucí redakce v Československém spisovateli. Výčet zaměstnání, která Adolf Branald prostrídá, je obdivuhodný.

Zprvu se zdálo, že se vzhledem k hereckému a divadelnímu charakteru rodiny (otec byl režisér, matka herečka) vydá mladý Adolf ve stopách rodičů. Již v osmi letech si zahrál malé role ve filmech *Československý Ježíšek* (1918) a *Aloisův los* (1919). Obě díla režíroval otec Richard František Branald. Největší roli si tehdy teprve dvanáctiletý Adolf zahrál ve filmu Svatopluka Innemana *Venoušek a Stázička* (1922).¹

Nakonec se však životním posláním Branalda nestal film, nýbrž literatura. Jako spisovatel debutoval ve věku 37 let. Do té doby se zabýval zaměstnáními, jež měla k dráze spisovatele na první pohled velmi daleko. Zkušenosti z železnic, úřadu či prostředí filmu však zužitkoval později v literárních dílech, v nichž dovedl velmi autenticky zachytit atmosféru různých dělnických provozů, zákulisí filmového nebo automobilového prostředí.

A proč začal tak pozdě? V televizním pořadu Na plovárně na tuto otázku odpovídá, že se nejprve musí něco nastřádat a člověk má především psát pouze, když to pokládá za nezbytné. Vydavatelé se zprvu podívovali nad nezvyklým jménem Branald, jehož zvuk automaticky vyvolával od všech velká očekávání. „*Ne, to není pseudonym, to je mé pravé jméno.*“ Musel tehdy začínající autor odpovídat. Pokud se od něj již na začátku profesní kariéry očekávala velká díla, byl to zcela správný úsudek.²

1.2 Charakteristika tvorby

Do světa velkého umění pronikl Branald románem *Stříbrná paruka* (1947) zpracovávajícím látku herecké rodiny z prostředí kočovníků. Již v tomto díle lze sledovat prvky charakteristické i pro další díla, včetně *Promenády s jelenem*. Je to především láska postav k jejich zaměstnání (to je pojato jako životní poslání), a popsání atmosféry různých pracovních prostředí prostřednictvím osobní zkušenosti.

¹BRANALD, Adolf. Csfed.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.csfed.cz/tvurce/27206-adolf-branald/>

²BRANALD, Adolf. Slovníkceskeliteratury.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=930&hl=Adolf+Branald>

Podobným způsobem se Branald ujal látky v dvojdielném válečném románu *Severní Nádraží* (1948) a v *Lazaretním vlaku* (1950). Zaujetí, jaké můžeme sledovat v Promenádě s jelenem například u telegrafistky Grandhotelu Pupp, pozorujeme rovněž u hrdinů těchto románů. Ti objevují kouzlo především v každodenní práci železničářů. Zcela všední hrdinové se zde střetávají s názory agresivních okupantů.

Princip kontrastu patří mezi další oblíbené autorovy postupy, jež se vyskytují výrazněji ve většině jeho děl. Snad nejpatrnější to je v románech s historickou látkou z druhé poloviny devatenáctého století *Chléb a písně* (1952) a *Král železnic* (1959), kde se na jedné straně střetává svět dělnického prostředí, a na straně druhé svět kapitálu.

Dalším typickým rysem pro Branalda je vytváření fikce, která se však opírá o autentické dokumenty. Tímto způsobem popsal období vzniku prvních automobilů v díle *Dědeček automobil* (1955). Z důkladného prozkoumání látky a terénu těžil také v pozdější tvorbě (*Ztráty a nálezy*, *Důvod k zabití*). Prózy Branalda mají často tendenci přecházet k reportážní formě.

Poslední fáze Branaldovy tvorby se nese v duchu vzpomínek. Tematicky pestré knihy se často vrací k místům autorova bydliště, jež jsou s ním nějakým způsobem osudově spjata. S oblibou popisuje neschematickým způsobem historii místa a připojuje k ní bezpočet postav s vřelým vztahem k nejrůznějším částem Prahy.³

1.3 Pozastavení s Tichým společníkem

Poslední dílo dopsal (*Tichý společník*) Adolf Branald v roce 2005. Autor knihy přináší čtenářům laskavé vzpomínky na významné postavy české umělecké scény, jakými byli například Jaroslav Seifert, Ladislav Havlas, Alfréd Radok, František Hrubín, Bohumil Hrabal, Jan Werich a další. S těmito výraznými činiteli české kultury měl více či méně důvěrný vztah. To se vždy promítne do formy, jejímž prostřednictvím je osobnost čtenáři představována buď v rozsáhlejší medailonu, nebo prostřednictvím drobných vzpomínek. Je nutné dodat, že Branald má rozhodně na co vzpomínat. Často tak činí s humorem, jindy čtenáře nečekaně překvapí. Úsměvně působí třeba historka, kdy se autor vrací společně s Františkem Kožíkem do Kroměříže za uličkami mládí: „*Tuhle věž taky pamatuju.*“ „*Já taky,*“ řekl František. „*Tady jsem dostal poprvé hubičku, vlastně dvě. Než jsem se vzpomatoval, vlepily mi je dvě sličné dívenky, každá z jedné strany.*“⁴ Na dívenky měl

³ Viz poznámku pod čarou č. 2

⁴BRANALD, Adolf. *Tichý společník*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1370-9.

Kožík štěstí už tenkrát, dodal autor. Snad každého pak překvapí rovněž informace, že František Hrubín měl v septimě sedm nedostatečných a tři dostatečné.

Mezi nejlepší části knihy patří kapitola o Hrabalovi. K němu Branald poutá velmi zajímavý příběh. V roce 1957 mu do redakce Kamil Lhoták přinesl dvě literární ukázky od neznámého autora. Branald byl velmi překvapen a nechal si Hrabala pozvat do redakce. Na otázku, zda toho má víc, Hrabal odpověděl, že má plný šuple popsaných papírů, ale nechtělo se mu s tím nosit. Není žádný spisovatel, nýbrž spíš zapisovatel. Má rád Klímu, Ladislava samozřejmě, a že když ho něco napadne, tak sedne a píše, až to ze sebe vychrlí, pak třeba dlouho nic. Rovněž neví, kdy skončit větu a kdy jí má dát uvozovky. Potíže mu taky dělají tečky a čárky.⁵

V nadsázce by se dalo říci, že Adolf Branald měl tu čest jako první objevit Bohumila Hrabala. Kromě zajímavých historek ze života kniha čtenáře jistě potěší rovněž povedenými ilustracemi nebo autentickými prepisy dopisů, například od Jana Wericha nebo režiséra Alfréda Radoka.

Každé z deseti zastavení je obsahově i literárně nesmírně poutavé. Branald představuje velké osobnosti skrze vlastní zkušenosti, díky čemuž je čtenář může poznat z jiného pohledu, než jaký nám skýtají učebnice. Branald zaznamenává informace jako tichý společník, jako svědek, jenž s pokorou přináší čtenáři svědectví o výjimečných umělcích, s nimiž ho poutala vzájemná blízkost. Tímto způsobem by se dala popsat autorova role v jeho posledním díle, pod jehož povrchem se kromě portrétů známých osobností ukrývá zároveň portrét autora samotného.

1.4 Období bilancování

„Jsou místa v mém životě, za která se stydím. Vlastní svědomí je nejen součástí bilancování, výsledku, života, ale taky část víry ve slušného člověka. Marně bádám, v co bych měl věřit. Snad jenom právě ve slušnost člověka, v to, že lidi přijdou k rozumu. Člověk musí dělat chyby, ale musí se z nich poučit.“⁶

Má-li člověk to štěstí, dojde do fáze života, kdy tuší, že už se naplňuje čas, který mu byl dán. Adolf Branald to štěstí měl a v mnoha rozhovorech, které téměř až do samého konce s radostí poskytoval nejružnějším mediím, to dával patřičně najevo. Nejdůležitější lidská hodnota je vděčnost, zdůrazňoval v pořadu Na plovárně Marku Ebenovi. A nebyla

⁵BRANALD, Adolf. *Tichý společník*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1370-9.

⁶BRANALD, Adolf. Rozhlas.cz. [online]. 31.3.2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/historie/vyroci/_zprava/8553

to jen slova. I přes chabé zdraví, které Branaldovi ztěžovalo život posledních dvacet let, působil vždy vstřícně a vyrovnaně. Sice žil již bez očekávání, že by snad ještě napsal velký román nebo se nějak výrazněji angažoval v uměleckých kruzích, ale zato s obdivuhodným entusiasmem. Blížící se konec spisovatelské kariéry popsal těmito slovy: „*Skončil jsem, jako jsem začal. Jako amatér bez stresování se z termínu. To jsem od Stříbrné paruky nezažil.*“⁷ Adolf Branald nakonec zemřel v nedožitých devadesáti osmi letech a snad s pocitem, že vše podstatné, co si v životě vysnil, se mu splnilo. Mistrův odkaz však pokračuje dál. Starší generace se bude s jeho díly nostalgicky vracet do dětství a mladší generace se bude učit o dílech, která jsou zapsána zlatým písmem do fondu české literatury dvacátého století.

⁷Na plovárně s Adolfem BRANALDEM. Ceskatelevize.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1093836883-na-plovarne/20136816012-na-plovarne-s-adolfem-branaldem/>

2 Zdeněk Šmíd (1937-2011)

Letos to bude třetí rok od nešťastného úmrtí jednoho z nejnáměnnějších spisovatelů posledních desetiletí. Veřejnost zahrnující nejen čtenáře, ale i blízké přátele na něj vzpomíná především jako na výborného prozaika, kytaristu, trempa, vášnivého cestovatele, učitele a historika. Za své první zaměstnání, a v tomto případě především poslání, si zvolil učitelství. V Plzni vystudoval obor čeština-ruština pro druhý stupeň základních škol a později si aprobaci rozšířil vystudováním historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Učitelské povolání vykonával v Trutnově, Houstouni u Domažlic, Bochově a také v Karlových Varech, kde se na dlouhou dobu usadil. Na otázku, jaký obor je mu bližší, zda čeština, nebo historie, odpověděl, že ze začátku měl vřelejší vztah k češtině a k historii si ho vypěstoval až v době, kdy ji začal vyučovat. Kromě spisovatelské činnosti se Zdeněk Šmíd věnoval také psaní scénářů (*Proč bychom se netopili* a *Proč bychom se netěšili*) a písňových textů pro trampské skupiny *Roháči* a *Hop trop*. Chvilí pracoval v redakci Západočeského nakladatelství v Plzni a po revolučním listopadu jako redaktor plzeňské *Nové pravdy*.⁸

2.1 Trojí podoba Šmídových děl

Šmídovu tvorbu lze v podstatě rozdělit do tří hlavních proudů: cestopisného, mýtického a historického. Cestovatelská vášeň byla pro autora příznačná po celý život. Miloval jak zdejší krajinu, tak i tu daleko za hranicemi rodné země. Z významnějších výprav pak Šmíd obvykle napsal beletrizované cestopisy, které jsou charakteristické svérázným humorem, ironií a romantizujícím jazykem, jímž zachycuje atmosféru a krásu přírody. Z dalekých expedic vznikla například díla *S kytarou v Antarktidě*, *Za písní Severu aneb Proč bychom se neztratili*, *Bubny Berberů* anebo *Proč bychom se nesušili* a mnohá další.⁹

Zřejmě nejznámějším dílem je kniha *Proč bychom se netopili aneb Vodácký průvodce pro Ofélii*, na které pak volně navázala pokračování *Proč bychom se nepotili aneb Jak se chodí po horách* a *Proč bychom se netěšili aneb Jak se držet nad vodou*. Především první dílo z celé trilogie si získalo velkou oblibu u vášnivých vodáků, kteří

⁸ŠMÍD, Zdeněk. Slovníkceskeliteratury.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487&hl=Zden%C4%9Bk+%C5%A0m%C3%ADd+>

⁹ŠMÍD, Zdeněk. Slovníkceskeliteratury.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487&hl=Zden%C4%9Bk+%C5%A0m%C3%ADd+>

na něj pěji jen samou chválu. Poněkud kontroverzněji však působí seriálové (televizní) zpracování, jež se místy odchyluje od obsahu samotné knihy a především nevystihuje její jádro. Zdeněk Šmíd se k tomu sám vyjádřil poměrně negativně: „*Moje knížka je o tom, jak se jezdí na vodu. Televizní seriál je o tom taky, ale spíš tam jde o to, kdo s kým chodí, aby na to koukalo co nejvíce lidí a televize měla sledovanost. Za prvních asi tak pět dílů jakžtakž ručím já, ale po těch dalších nevím, mám obavy, že budu muset chodit do města a zpátky kanálama.*“¹⁰

Zdeněk Šmíd se často odkazuje k nejrůznějším pověstem, a to jak českým, tak i zahraničním (*Dlouhé noci Vikingů aneb Vraťte nám rabiáty*). Jedním z vrcholů děl, kde se snoubí pověsti a mýty, je série tří baladických novel *Trojí čas hor* (Pověst o Hanesu Gruberovi, Balada Katarina a Příběh zapomenutého fořta). Děj všech tří příběhů je situován na Šumavě v různých obdobích. V neurčitém čase mýtických příběhů, za třicetileté války a v současnosti. Zdeněk Šmíd se zde ukazuje jako jeden z nejpoutavějších vypravěčů české literatury posledních desetiletí. Osudová láska, smysl života, soužití člověka s přírodními zákony či snoubení reálného s tajemným.

Všechny tyto motivy Zdeněk Šmíd mistrovsky rozvíjí do pozoruhodného a nesmírně čtivého celku. Jiným pověstem, tentokrát z Karlovarska, se Zdeněk Šmíd věnoval v knize *Strašidla a krásné panny*, kterou bychom také mohli zařadit mezi Šmídova kvalitnější díla. Opět se v ní vyskytují pro autora typické rysy jako jemný smysl pro humor, ironie či nadsázka. O nesporném úspěchu díla svědčí jeho již čtvrté vydání.

Zdeněk Šmíd s oblibou zpracovává historické náměty. Ke společensky nejrozebíranějším dílům patří *Cejch*. V románu vypráví příběh německého rodu od založení krušnohorské osady v patnáctém století až po její zánik ve století minulém. Jedná se o autentické zachycení soužití Čechů a Němců v pohraničí, v němž jsou osudy jednotlivých postav determinovány velkými dějinnými událostmi. První a druhá světová válka, divoký odsun a vyhrocená poválečná atmosféra – na pozadí těchto krutých časů se zároveň odehrávají příběhy o lásce zasazené v prostředí posmutnělé a drsné přírody Krušných hor. Téma střetávání českého a německého živlu budí stále ostré diskuze, a je tak nesmírně těžkou úlohou napsat o takové problematice knihu, na jejímž obsahu se shodnou čtenáři obou národností. Šmídovi se to podařilo, i když toho dosáhl poněkud paradoxně. Na besedě v Jáchymově to Šmíd komentoval tím, že ze strany Němců mu chodily stížnosti

¹⁰Proč bychom si nezavzpomínali aneb rozhovor se Zdeněkem Šmídem. Folktime.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.folktime.cz/tramspke-zajimavosti/proc-bychom-si-nezavzpominali-aneb-rozhovor-se-zdenkem-smidem.html>

typu: Ta kniha je moc pročeská. Ze strany Čechů se naopak ozývalo: Ta kniha je moc proněmecká.

Další knihou zabývající se česko-německými vztahy (ale nejen jimi) je sbírka povídek *Lesk a bída čekání*, která pojednává o pohraniční vísce Český les od odsunu Němců po rok 1989. Příběhy už zdaleka nejsou tak tragicky laděné jako v Cejchu, ale pod jejich humorným až mnohdy groteskním povrchem se skrývá i mnohem vážnější podoba příběhů.

Na rozdíl od Cejchu *Lesk a bída čekání* vzbudila i negativní kritiku. Šmíd to pouze ve stručnosti glosoval: „*Spoustu lidí ta knížka naštvála, což je v pořádku, čekal jsem to. Já sám jsem v pohraničí strávil přes dvacet let, takže vím, o čem píšu.*“¹¹

Zdeněk Šmíd kromě mnoha výborných děl napsal i ta méně zdařilá, která vzbudila mezi kritiky především negativní ohlasy. Patří mezi ně třeba *Miss Porta* vracející se do dob největší slávy hudebního festivalu v Praze a hlavně *Bombarda Joe*, kniha inspirovaná dobrodružnými příběhy Indiany Jonese. Sám autor přiznal, že v případě druhého jmenovaného díla nešlo o výrazně ambicióznější projekt:¹² „*Bombarda Joe měl smůlu vlastně v tom, že ho vydal Český spisovatel. Od Českého spisovatele čekají lidi hodnotnou literaturu, zatímco tohle byla sranda.*“¹³

Pokud bychom hledali příčiny poklesu kvality některých knih po listopadu 1989, zřejmě bude hlavním faktorem změna charakteru knižního trhu. Z knih se totiž stává především zboží, jež se musí hlavně prodat, a pokud chce být autor dostatečně propagovaný ve větších knihkupectvích a médiích, musí se tomuto trendu do značné míry přizpůsobit. Zdeněk Šmíd se literaturou živil, a tak mu nezbylo nic jiného, než některé negativní trendy současné literatury přijmout za své.

2.2 Nešťastný konec

Cestovatelská vášně provázela Zdeňka Šmída od počátku až do samého konce. Prozkoumal velkou část světa a to krásné, co v něm z výprav zůstalo, zaznamenal do cestopisů. Skrze ně čtenáři pronikali na ta samá místa alespoň prostřednictvím fantazie. Je to možná dílem osudu, možná náhody, že právě při své největší vášni našel dne devátého dubna 2011 smrt na ostrovech Seychely. Zemřel tak nejen výborný spisovatel, ale

¹¹Proč bychom si nezavzpomínali aneb rozhovor se Zdeňkem Šmídem. Folktime.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.folktime.cz/tramspeke-zajimavosti/proc-bychom-si-nezavzpominali-aneb-rozhovor-se-zdenkem-smidem.html>

¹² Viz poznámku pod čarou č. 10

¹³ Viz poznámku pod čarou č. 11

rovněž velmi laskavý, oblíbený a inspirativní člověk. Svědčí o tom vzpomínka Darka Šmída, který komentoval smrt otce těmito slovy: „*Budu na něj vzpomínat jako na spisovatele, který za sebou nechal obrovské množství práce, inspirujícího muže, nadšeného cestovatele, bytostného optimistu a hlavně jako na skvělého tátu.*“¹⁴

¹⁴Zemřel Zdeněk ŠMÍD, autor trilogie Proč bychom se netopili. Idnes.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: http://kultura.idnes.cz/zemrel-zdenek-smid-autor-trilogie-proc-bychom-se-netopili-p35-/literatura.aspx?c=A110413_163406_literatura_ob

3 Fenomén Karlovy Vary

Karlovy Vary patří po staletí k nejnavštěvovanějším českým městům. Dlouhá staletí sem proudili lidé všech národností i vyznání, aby se léčili, nebo jen obdivovali dechberoucí krásu místa. Západočeské lázně by se daly připodobnit k oáze klidu a míru, kde hosté mohou alespoň na chvíli zapomenout na monotónnost a šed' běžných dnů. Město mělo vždy pověst předního evropského salónu, kam se lidé s až neuvěřitelnou samozřejmostí vraceli. Vždyť jeden z největších básníků, Johann Wolfgang Goethe, navštívil město dokonce třináctkrát. Petr Veliký sem zavítal dvakrát. Genius loci místa se snažil ve svých básních vystihnout Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic. Svodům Karlových Varů neudolal ani Ludwig van Beethoven, Johann Sebastian Bach, Nicolo Paganini, Henrik Schlieman (objevitel Tróje), Ivan Sergejevič Turgeněv, Nikolaj Vasiljevič Gogol, Franz Kafka a mnoho dalších. Velká jména jsou s městem nesmrtelně spjata. Mohli bychom je přirovnat k ozdobám na svatebním dortu.¹⁵

Nabízí se zde otázka. V čem tkví genius loci Karlových Varů, který očarovává lidi nejen z České republiky, ale i daleko za jejími hranicemi?

Na položenou otázku se snažilo najít odpověď bezpočet badatelů. Našli bychom mezi nimi historiky, lokální patrioty, básníky nebo třeba romanopisce. Mezi ně patří Theodor Fontane, který se se svým okouzlením lázeňským městečkem pochlubil manželce a píše jí v dopise: „*To místo je vskutku pozoruhodností a je vhodným námětem pro esej. Takový esej, jenž by postihl bytí tohoto pamětihodného Světa – Hostince - Města, patrně ještě nebyl napsán. Ona věc, ono je samo o sobě uměleckou výslednicí několika staletí.*“¹⁶

V každé knize nebo vyřčeném názoru se setkáváme s nejrozličnějšími dojmy. Mnozí spatřují za nejpozoruhodnější prvek města architekturu, která se nese především v duchu historismu a secese.¹⁷

Jiní opěvují léčivou moc zdejších pramenů opředených fantaskními legendami a ti, co se chtějí skrýt před starostmi světa, velebí romantickou polohu města, jako například pražský spisovatel W. A. Gerle: „*Poloha města se pro lázně náramně hodí: Karlovy Vary ležící v úzkém romantickém údolí Teplé a ze všech stran obklopené pěkně tvarovanými*

¹⁵BURACHOVIČ, Stanislav. Genius loci Karlových Varů. Pamatkyaprirodakarlovarska.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z:<http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/stanislav-burachovic-genius-loci-karlovyeh-varu/>

¹⁶ tamtéž

¹⁷ tamtéž

a zčásti lesnatými horami, si vytvářejí svůj vlastní idylický svět. Zde se snadno zapomíná na plahočení a starosti, jež bydlí za těmi horami. ¹⁸

Kromě dojmů poetických se však setkáme i s dojmy čistě požitkářskými. Někteří obzvláště majetní návštěvníci si totiž nejvíce pochvalují každodenní obžerství, becherovku a okázalý luxus. V Karlových Varech si zkrátka přijde na své každý a to bychom nakonec s trochou nadsázky mohli považovat za největší přednost města. V následujících třech kapitolách se blíže podíváme na to, jak je místo vnímáno současnými obyvateli města, cizinci a místním historikem.

3.1 Karlovy Vary očima jejich obyvatel

Jak město vnímají jeho současní obyvatelé? Na to jsem se ptal přímo v okolí Zítkovy Mlýnské kolonády. Žel, v názorech lidí se projevovaly mnohé negativní rysy současnosti. Karlovy Vary nejsou zdaleka vnímány jen jako malebné lázně plné půvabných míst. Často se vyskytovala například kritika ruského obyvatelstva, úplatnost radních a velká drahota. Za smutné lze považovat malé povědomí o historii města. Člověk jen stěží pronikne do tajů místa, když nezná souvislosti a příběhy, které se k němu váží. Nejde tak o suchá fakta či letopočty, ale především o jakési základní povědomí.

Procházka kolonádou je pro zasvěceného návštěvníka něčím jako exkurzí po historii města. Domy k nám totiž mohou promlouvat nejen estetickou krásou, ale i původem a příběhy, jež jsou s nimi spjaty. Mlýnská kolonáda je toho důkazem. Dnes už jen málokdo ví, že při realizaci její stavby sváděl Josef Zítek tuhý boj s věhlasnými vídeňskými architekty Fellnerem a Helmerem. Ti v oněch časech stavěli Vřídelní kolonádu, která na nějaký čas zastínila Zítkovu (ta sklídila především kritiku). Čas však nakonec příkré hodnocení minulosti odvál do nenávratna. V současnosti je Mlýnská kolonáda v Karlových Varech považována za jeden z největších symbolů města. To však ví jen málokdo. Většinou jen slyšíme: To postavil nějaký Zítek, ne? Fellner a Helmer, ti se tu léčili, kdo to byli? Nutné je však zmínit i to pozitivní, k čemu se lidé vyjadřovali. Například mladá žena okolo třiceti let s nostalgií vzpomínala, jak se ve svých osmnácti letech scházela s nynějším manželem pod Jelením skokem: *„To místo pro mě má nádech romantiky. Kamzík tam nechal postavit baron von Lützow, který byl v Karlových Varech patronem zamilovaných. A právě tam mě Luděk požádal o ruku.“* Reakce vzpomínající

¹⁸BURACHOVIČ, Stanislav. Genius loci Karlových Varů. Pamatkyaprirodakarlovarska.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/stanislav-burachovic-genius-loci-karlovyh-varu/>

ženy jen dokazuje fakt, že Karlovy Vary jsou městem zasvěceným romantikům. Zamilované páry vodící se za ruku jsou pro město ostatně také příznačným rysem. Jiný z dotazovaných si vybavuje idylické procházky podél řeky, noční kluby, hezké ženy, výrazný odér ruských parfémů, sladko v puse po oplátkách, plesy v Puppě a bohaté lidi. Určité názory obyvatel se často opakovaly. Lze v nich ve vztahu k městu sledovat určitou ambivalenci. Na jedné straně téměř všichni opěvují estetickou krásu Karlových Varů, na straně druhé si mnozí stěžovali na jednostranné zaměření města. Vše jako by se zde podřizovalo luxusní ruské klientele a na místní se zapomínalo. Drahé byty, obchody nebo velká kriminalita - to vše jsou rovněž palčivé problémy současnosti. Trefně to vystihuje reakce jednoho z místních občanů: *„Karlovy Vary je krásné navštěvovat, ale těžší je v nich žít trvaleji. Je to město plné kontroverze. Domy tu vypadají jako barevné dorty. Také to je město s nejnižšími platy, nejnižší životní úrovní, nejvyššími náklady, nejvyšší nezaměstnaností.“*

V odpovědích se několikrát vyskytlo spojení malé Monte Carlo nebo ruská kolonie v Čechách. Posuzování lidí podle národnostního hlediska je smutným stereotypem opakujícím se po celé dějiny. Zášť pocíťovaná vůči ruskému obyvatelstvu je pochopitelná, ale místy může vést až k nebezpečnému generalizování (všechno co je ruské, je automaticky špatné).

3.2 Karlovy Vary očima zahraničních návštěvníků

Karlovy Vary jsou, jak už bylo zmíněno, městem turismu. Ať je léto nebo zima, do nejoblíbenějších českých lázní proudí tisíce obdivovatelů. Jen za pololetí tohoto roku navštívilo Karlovy Vary podle pracovnice infocentra okolo dvou set tisíc turistů (z toho je 85% z ciziny). Očekávaně podle jí poskytnutých materiálů převažuje klientela z Ruska a Německa. Poměrně často však narazíte i na hosty z Číny, Japonska, Kazachstánu, Rakouska, Francie či Španělska. V tomto ohledu převyšuje Karlovy Vary pouze Praha. O slavné návštěvníky z ciziny není ani v současné době nouze, a to především díky filmovému festivalu, který se zde koná pravidelně každý rok. Možná už se nejedná o tak výjimečné duchy dějin, ale jejich jména mají i tak ve světě velký ohlas (byl zde například Oliver Stone, Sharone Stoneová nebo John Travolta).

A jak město vnímají právě návštěvníci z ciziny? Na to jsem se ptal hostů opět v prostředí Mlýnské kolonády, kde je čeština především oproti ruštině výrazně v pozadí. S ohledem k charakteru místa byli nejčastěji dotazováni ruští hosté. Na otázku, proč si jako místo rekreace vybrali Karlovy Vary, odpovídali povětšinou podobně. Zmiňovali dobré

reference od Petra Velikého, který město navštívil dvakrát. Jeho vliv je zde ostatně velmi patrný i dnes. Kdejaký hotel se pyšní jeho jménem a nutno uznat, že Rusové na to slyší. Mezi častými důvody se objevily rovněž blahodárné účinky pramenů či překrásná architektura. Zajímavá byla odpověď ruské ženy ve věku okolo čtyřiceti let: „*O Karlových Varech jsem slýchávala již jako malá holčička od rodičů. To město jsem si pak s oblibou představovala. Příjemné pak bylo zjištění, že mé představy nebyly daleko od reality. Cítím se tu opravdu jako doma.*“

A není divu, že se tu cítí jako doma. Vše je zde totiž popsáno azbukou, každý obchodník umí rusky a nechybí zde ani pravoslavný chrám sv. Petra a Pavla. Ten nechali vystavět ruští pacienti v letech 1893 až 1898.¹⁹

Odpovědi tázaných dokazují také fakt, že ne každý Rus sem jezdí rozhazovat velké peníze. Svědčí o tom například skupinka okolo patnácti lidí, jež právě absolvovala prohlídku města. „*Fascinuje mě kouzelná atmosféra a historie města. Určitě se sem chci ještě v budoucnu vrátit.*“ Odpovídá na mou otázku mladý muž okolo dvaceti let.

Kolonádou procházejí v hojném počtu i turisté z Německa. Od Rusů je lze poměrně lehce rozeznat. Oblékají se sportovněji a nepoužívají tak výrazné parfěmy. Díky Goethovi navíc bývá jejich výletní potenciál o dost větší, neboť básník byl bez nadsázky téměř všude. Němci chtějí často kráčet v jeho stopách, a tak musí navštívit kromě Karlových Varů Mariánské Lázně, Loket a někdy i Jáchymov, kde sfáral do stříbrných dolů. V plánu cesty je nezřídka Goethova vyhlídka, která byla postavena v roce 1899 architektky Fellnerem a Helmerem. Na vrcholu pak výletníky čeká úchvatný výhled na Karlovy Vary, Slavkovský les, Doupovské a Krušné hory.²⁰

Ani Němci v odpovědích nešetří chválou, avšak s určitými výhrady. Stěžují si obvykle na vysoké ceny v centru města. A jak už bylo zmíněno, oproti ruským návštěvníkům nejsou na Karlovy Vary zdaleka tak fixovaní. To dokazuje například reakce německé důchodkyně: „*Karlovy Vary se mi moc líbí, je to město s jednou z nejkrásnějších architektur vůbec, ale zítra už se chystáme do Lokte a pak snad ještě stihneme navštívit Cheb.*“

Téměř po celé republice dominují co do počtu němečtí turisté. Karlovy Vary jsou však jiné. Vládne zde totiž něco jako východní duch, jehož vábení podléhají lidé vzdálení tisíce kilometrů od lázeňského města. I to je jeden z fenoménů Karlových Varů.

¹⁹Pravoslavný kostel svatého Petra a Pavla. *Karlovyvary.cz*. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.karlovyvary.cz/cs/pravoslavny-kostel-sv-petra-pavla-0>

²⁰MRÁZ, Lubomír, Ladislav Neubert. *Karlovy Vary*. Praha: Orbis, 1977, s. 148. ISBN není.

3.3 Karlovy Vary očima historika

Úkolem historika je odhalovat skrytá místa minulosti. Často se při tom musí prodírat mlhavými údolími, odkud pak mravenčí prací objevuje jednu drobnou informaci za druhou. Tím však jeho práce zdaleka nekončí. Neboť to, co se událo před mnoha lety, obvykle úzce souvisí s přítomností. Dalším nezbytným úkolem historika je tedy popsat současnost města. Nikdo v tomto ohledu není povolánější než patriot a velký znalec města, Stanislav Burachovič. V karlovarském muzeu pracuje už přes čtyřicet let a za tu dobu napsal mnoho knih a pojednání věnujících se právě západočeským lázním. Podle toho také vypadá jeho pracovna. Poličky jsou doslova přeplněné knihami a dokumenty. „*Už ani já sám se v tom nevyznám*“, poznamenává. Po zajímavém rozhovoru člověk snadno pochopí, proč je považován za bezkonkurenčně největšího znalce Karlových Varů. Ve stručnosti zdokumentoval putování za skrytým tajemstvím nejslavnějších českých lázní v publikaci *Genius loci Karlových Varů*, kterou zdarma uveřejnil na web.²¹

Vzhledem k charakteru práce nezaznamenáme pohled historika v plné šíři, nýbrž pouze v nejjobecnější rovině.

Jaké jsou tedy Karlovy Vary pohledem Stanislava Burachoviče? V prologu například píše: „*Svět kolonád je poněkud nostalgický a snad i trochu kýčovitý, ba někdo by jej s despektem dokonce označil za hochštaplerský. „Onen svět je však především okouzlujícím a dojemným svým stále ještě vnímatelným příklonem k duchu někdejší rakousko-uherské monarchie a k ovzduší tzv. starých dobrých časů před první světovou válkou.*“²²

Éra dvacátého století byla pravděpodobně tou nejkrutější v dějinách lidstva. Dvě světové války a čtyřicet let socialismu se negativně projeví i na tváři Karlových Varů. Výstižně to dokumentuje druhá ukázka, která je již orientována blíže k současnosti: „*Bezhlavým tempem dvacátého století, bizarní technikou a lidským utrpením z válek a diktatur naše lázně zestárly a nyní, na sklonku onoho nervního století, naléhavě potřebují omlazovací kúru. Lázeňská města západních Čech se sama stala pacienty.*“²³

²¹BURACHOVIČ, Stanislav. *Genius loci Karlových Varů*. Pamatkyaprirodakarlovarska.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z:<http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/stanislav-burachovic-genius-loci-karlovych-varu/>

²²tamtéž

²³ tamtéž

Ať už se nad Karlovými Vary zamýšlí historik, básník, spisovatel, turista nebo občan města, každý v nich téměř bez výjimky shledává určité kouzlo. Mnozí to popíší jednoduše v pár větách, jiní o tom napíší báseň či dokonce obsáhlou knihu, jako například Adolf Branald a Zdeněk Šmíd. Nakonec málokteré město v České republice je tak dobře zmapované jako Karlovy Vary. Díky mnoha dojmům vzniká pestrý obraz plný nádhery i kontroverze.

4 Mé staré dobré Vary – Zdeněk Šmíd

Literární dílo *Mé staré dobré Vary* nejlépe vystihuje sám autor již v předmluvě, kde avizuje, že se nejedná ani o turistického průvodce, ani historické pojednání, ba ani o sborník lázeňských klepů, nýbrž o volně organizovanou směsici toho všeho.

Knihu *Mé staré dobré Vary* bychom mohli stylově vymezit jako populárně naučnou literaturu. Je psána odlehčeným fejetonistickým tónem s množstvím citově zabarvených jazykových prostředků. Objeví se v ní bezpočet lokálních informací, například v podobě zkazek, klepů či portrétů slavných osobností nebo také příběhů obyčejných místních občanů, v nichž se setkáme třeba s hrabivými radními, hostinskými a jinými podnikavci, kteří se vždy obratně přizpůsobí žádaným světovým trendům. Autor ve třítydenním lázeňském pobytu provází čtenáře po nejvýznamnějších památkách Karlových Varů. Seznamuje ho s fakty i legendami o založení města, poměrně zevrubně ho uvede do problematiky geologie a medicíny, představí mu známé památky, ale především před něj rozprostře příběhy běžných občanů a slavných návštěvníků Karlových Varů v kontextu historie města. Právě spjatost míst, památek i historie s lidským příběhem je to, co knihu do značné míry odlišuje od jiných průvodců.

Dílo *Mé staré dobré Vary* provází čtenáře nejen uvnitř města, ale jde i místy za jeho hranice. Za oním pomyslným prostorem se ocitáme například v momentech autorových exkurzí do historie, kde ve stručnosti popisuje evropský dobový kontext nebo se zamýšlí nad určitými dějinnými principy, které jsou podle jeho slov jako věčně opilecky kroužená spirála.

Po formální stránce je kniha rozdělena do dvaceti kapitol, přičemž každá z nich označuje jeden den (autor již v předmluvě doporučuje návštěvníkovi na každý den jednu kapitolu). Struktura jednotlivých kapitol je na pohled stejná, vždy se začíná předmluvou, která je velmi často silně lyrizována. Zde si můžeme uvést příklad ze čtrnácté kapitoly: *„Park francouzský: měsíc blyští na kapotě mercedesu, za řekou odkašle Beethoven, ulomí z keře taktovku, vztáhne ruce: mou sonátu, prosím. V modré trávě zavíří modrá tanečnice. Park anglický: huňaté stráně pro huňaté lordy, pro koně a psy, aby se v ranní mlze pod starými duby hlaholivě hnali za liškou. Hlahol je nutný – když ztichne, zacinká řeka. Volná příroda: krtkové, kopřivy, slimáci, vítr, déšť. Věčná kanonáda semen.“*²⁴

²⁴ŠMÍD, Zdeněk. *Mé staré dobré Vary aneb Váš žoviální průvodce pitím i žitím*. Praha: Olympia, 1999. ISBN 80-7033-592-0.(dále jen „ŠMÍD“)s. 174

Právě v předmluvách nejvíce promlouvá jazyková vytríbenost Zdeňka Šmída. V první uvedené ukázce autor lyrizující pasáží podněcuje čtenářovu fantazii, v níž tak mohou ožít obrazy Varů dávno minulých, jako by opět na chvíli zavítaly do přítomnosti. V předmluvě ke třetímu dni se zas Zdeněk Šmíd ukazuje jako výtečný vypravěč se smyslem pro navození atmosféry plné napětí: „*V roce 1604 zničí požár devadesát devět domů ze sto dvou, nezůstane ani radnice, ani kostel. Sotva stojí nové domy, odnese je velká voda. A přijdou žoldnéři. A znovu vybuchne Vřídlo. Každý jiný by po tom všem dávno utekl, oni však se vždycky jen rychle vyplácou, odklidí trosky a stavějí znova, líp než prve. Město se zmocňuje stráně po stráni, v lesích rostou hospody, první dikuplné desky jsou vbourávány do skal. V těch časech ještě hospodyně paří ve Vřídle drůbež a čeledíni plaví koně v řece pár kroků odtud, ale nikdo se tím nedá zmást. Jednou budem slavní, šeptají si Karlovarští s přivřenýma očima. Vřidelní pára jim vlaje kolem čela.*“²⁵

Po předmluvě autor obvykle uvede čtenáře do kontextu dějin a následně vysvětlí historické proměny do souvislostí s popisovaným místem. Například se můžeme dozvědět o tom, jak ovlivnily jednotlivé války návštěvnost lázní či jak to změnilo zastoupení klientely z hlediska národnosti: „*Po roce 1945 vláda ČSR věnovala Imperial vládě sovětské. Místo hotelu sovětské sanatorium. Po třinácti letech získává Československo hotel zpátky, ale klientela se nemění. Imperialu to prospělo: má špičkovou zdravotnickou techniku.*“²⁶ Poté jsou obvykle střídavě popisovány portréty osobností, památky, zajímavá přírodní místa apod.

Za zajímavý kompoziční prvek lze považovat poznámky pod čarou, jež jsou pokaždé uvozeny nadpisem PRO HNIDOPICHY. Ty obsahují obvykle číselné údaje a názvy, které nejsou pro samotný text nezbytně nutnými. Autor tímto uvozením poznámek pod čarou dává zřejmě najevo záměr vyhnout se ve vlastním textu přílišné odbornosti. Obecně lze říci, že jednotlivé podkapitoly se vyznačují snahou o faktografickou stručnost, aby tak měl autor větší prostor pro osobitější stylizaci textu.

Z hlediska časové posloupnosti děje se nedá říci, že by autor upřednostňoval konkrétní kompoziční princip. Místy je uplatňován chronologický postup, místy retrospektivní. Chronologický postup lze sledovat především v obecnější historické linii. Popisují-li se naopak konkrétní místa, například budovy, pomníky apod., je často užíván postup retrospektivní, jehož prostřednictvím se autor pomocí vzpomínek vrací do minulosti

²⁵ ŠMÍD s. 43

²⁶ tamtéž s. 163

a následně popisuje, jak se budova měnila s časem. Často tedy dochází k míšení obou postupů.

Jako problematický jev může být pro méně znalého návštěvníka města absence plánu, který by tak určitě zlepšil orientaci při procházce městem. Místy autor popisuje méně známá místa, a návštěvníkovi se tak může lehce přihodit, že hledané místo zkrátka nenajde. Možná se jedná o autorský záměr vést čtenáře k větší osobní aktivitě při hledání jednotlivých míst, ale spíše to bude charakterem knihy, která si přeci jen nedělá ambice být zevrubným průvodcem, díky němuž čtenář bez problému systematicky projde vše významné ve městě. Kniha je naopak spíše průvodcem dobrodružným. Návštěvník občas skáče z místa na místo, občas popojde dál, aby se zas musel záhy vrátit zpět.

4.1 Obsahová stránka

Zdeněk Šmíd je velkým spisovatelem, který miluje příběhy a umí je poutavě vyprávět. A tak i v knize o Karlových Varech najdeme mnohé zajímavé příběhy spjaté s tímto městem. Pravděpodobně se většině čtenářů vryjí do paměti silněji než popisy samotných památek, avšak nelze striktně jedno oddělovat od druhého. Hotely, pomníky, vily, kostely, hřbitovy, kolonády, prameny - to všechno jsou místa, s nimiž jsou osudy jednotlivých postav spjaty. Návštěvník díky tomu nevnímá pouze estetickou krásu místa, ale vybaví se mu u nich i konkrétní jména – ať už jména významem malá či velká. Výčet významných osobností, které Karlovy Vary navštívily, by byl opravdu velký, proto si uvedeme pouze některé. Krásu lázeňského města obdivoval Beethoven, císař Franz Josef I., Petr Veliký, Dobrovský, Paganini, Mozart, Chopin, Catalani, Gogol, Tyl, Barrande, Goethe, Purkyně, Schliemann, Freud a mnoho dalších (ti všichni mají v knize vymezen svůj prostor).

Za největší symbol Karlových Varů se obvykle označuje Johann Wolfgang Goethe, jenž Karlovy Vary navštívil dokonce třináctkrát. A nebylo to pouze ze zdravotních důvodů, ale především z lásky k tomuto městu, které dokonce vedle rodného Výmaru a Říma označil za místo, kde by jednou chtěl žít. Kouzlo romantického básníka silně zapůsobilo na Zdeňka Šmída, který se ke Goethovi vrací napříč celou knihou a především mu věnuje značný prostor v páté kapitole. Autor popisuje Goetha jako člověka, v němž se snoubí tři lidé, a to státoprávní dvorní rada, zvědavý osvícenec a muž s nezodpovědnou duší dítěte. Osvícenecké touhy poznávat se projevovaly především v oborech numismatiky a mineralogie. Rovněž projevil zájem o proslulý karlovarský porcelán. Nevšedně se projevoval také ve společenském životě. Na jedné straně přátelil s chebským katem či

vesnickým básníkem, a na straně druhé s císařovnou, které dokonce psal oslavné básně. Autor však nepopisuje jen to pozitivní a obdivuhodné, co lze na osobnosti Goetha shledat. Zmiňuje totiž největší básníkovu slabost, ženy. V duchu svých největších děl to nazývá básníkovým Mefistotelem, který uvnitř duše svádí boj s jinou kontroverzní postavou, Wertherem. Goethe konverzuje a popíjí kávu s řadou svých obdivovatelek, až konečně přijde ta, jež si zaslouží přízvisko osudová. Ve svých 75 letech poznává Ulriku, které imponuje svým duchem, avšak vzhledem ke svému stáří nevyhovuje fyzicky.²⁷

Zdeněk Šmíd jejich vztah charakterizoval takto: „*Dívce jde o vzrušující úctu, muži o dotek. Faust se však s dotekem nespokojí: chce tělo i duši, teplo dlaně, hlas i smích. Proč? Protože to existuje! Co na tom, že Werther pláče: Ulrika je poupě, Johann stařec nad hrobem.*“²⁸

I přes nešťastný románek je Goethe podle autora stále Faustem, který zvědavě zkoumá hospodářství, mineralogii, sklářství apod.

V Goethových básních je však opět Werther, jehož Zdeněk Šmíd popisuje takto: „*Zpit bolesti píše Elegii, svědectví o duši: jaká ta duše vlastně je? Zraněná? Či bolesti omládlá? V básni každou chvíli překřikne Werthera Faust.*“²⁹

Především pro Ulriku má příběh poněkud zvláštní konec: „*Dožila se devadesáti pěti let. Odmítla řadu nápadníků, nikdy se už nevdala. Možná se Goethovu stínu povedlo to, co nedosáhli Faust ani Werther.*“³⁰

Vedle velkého příběhu Johanna Wolfganga Goetheho a Ulriky se krčí příběh Františka Xavera Mozarta. Syn velkého génia se ihned po narození ocitl v nesnadné úloze nástupce jednoho z největších geniů světové hudby. Nadaný Amadeus II. dvakrát navštíví Karlovy Vary. I přes prokazatelný talent je pro něj takřka nemožné jen na krůček vykročit ze stínu slavného otce. Nemoci pohybového ústrojí mu nedovolí rozvinout hudební talent a především jejich následky umírá mlád v zapomnění. Pohřben byl na Ondřejském hřbitově, odkud byl hrob následně přestěhován do Drahovického parku. Ale ani po smrti se nešťastnému Xaverovi nedostane vytouženého klidu. Stále je konfrontován s otcem, kterému se nikdy ani zdaleka nevyrovnal.³¹

²⁷ŠMÍD s. 72 – 75

²⁸ tamtéž s. 75

²⁹ tamtéž s. 76

³⁰ tamtéž s. 77

³¹ tamtéž s. 102 – 103

Zdeněk Šmíd s charakteristickým smyslem pro humor popisuje situaci, kdy se kolem hrobu s nápisem Mozart procházejí překvapení návštěvníci: „*On? Tady? Myslí jsem, že... Ale ne, odpovíme. To je jeho syn. Ach tak, řekne návštěvník zklamán, jenom jeho syn? A kráčí dál. Chudák Xaver.*“³² Jaký to rozdíl oproti nesmrtelnosti německého básníka.

Vedle Goetha zde zanechala nesmazatelný dojem ještě jedna velká osobnost světových dějin, a to Petr Veliký, jehož návštěva do značné míry přitahuje pozornost nejen ruských turistů, ale i těch českých. V kapitole Legenda domu Pfau se dozvídáme o dvou návštěvách cara v letech 1711 a poté ještě 1712. Opravdu jen málokdo v Karlových Varech zanechal tak silný dojem. Petr měl totiž neukojitelnou touhu se neustále předvádět. Soupeřil v páce, ve střeleckých soutěžích a vyhrané víno pak daroval ostatním. Na neosedlaném koni dokonce vyjel na Tři kříže, kde vyryl své iniciály (doteď jsou hojně navštěvovanou akvizicí). Kromě nich zde po sobě zanechal ještě jednu legendu. V hospodě se údajně porval se zedníkem Knollem (z historie je známo Petrovo cestování inkognito), který netušil, s kým má tu čest. Další den po rvačce za ním přišel Petr na lešení v převleku zedníka a mrskl mu kus hlíny přímo na hlavu. Knoll na to zareagoval velmi vznětlivě. Cara stiskl za ruku tak pevně, až mu vyhrkly slzy. Až poté přišla jeho žena a poukázala na to, kdo je jeho sokem. Knoll k překvapení všech odvětlí, že ví, s kým má tu čest. Bohužel podobně jako předchozí příběh má i tento hořký konec. Při střeleckých soutěžích se nebohý Knoll připlete přímo do rány cara a zemře.³³

O pozoruhodné příběhy v knize Zdeňka Šmída rozhodně není nouze. Ty jsou navíc v knize doprovázeny zajímavými faktografickými informacemi a legendami, které slavným návštěvníkům propůjčují určité tajemství a záhadnost. Autor je založením romantik, a proto se nesnaží případné záhady vyvracet, dokonce je čtenáři s chutí předkládá.

Charakteristické pro přístup Zdeňka Šmída je chápavé porozumění lidským slabostem stejně jako to, že naprosto ignoruje národnostní hledisko: Jen podle jmen jednotlivě zmiňovaných postav poznáme, že se jedná o Němce, Čechy, Italy, atd. – nikoli ze způsobu, jak je o nich vyprávěno. Můžeme jen tušit, jak Šmída hluboce zasáhlo vysídlení sudetských Němců z tohoto města i celého kraje – naplno se k tomuto tématu vyslovuje v jiné knize, hluboce lidské tragikomedii *Cejch*. S benevolencí přistupuje Zdeněk Šmíd i k palčivé problematice obyvatel ruské národnosti, která se zde po roce 1989

³²ŠMÍD s. 103

³³tamtéž s. 121 - 125

hojně rozrostla. V tomto ohledu by se dala najít řada prokazatelně existujících problémů počínaje pochybně nabytým majetkem, uplácením radních, mafie, deformování trhu apod., ale to není předmětem knihy. Autor vystupuje především v roli propagátora města, a tak se v podstatě veškerým kontroverzním tématům vyhýbá.

S podobnou benevolencí, jako v případě Němců a Rusů, přistupuje autor i ke kontroverzním stavbám, což lze nejlépe demonstrovat na megalomanské stavbě Thermalu, která v místních občanech vzbuzuje povětšinou odpor a nepříjemné asociace vztahující se k dobám socialismu. Původní plán přitom vypadal více než nadějně, jak můžeme vyčíst z následující ukázky: „*Plán Thermalu vznikl v dobách, kdy se v Čechách vylekali, kam až jim utekl svět. Thermal měl být pohádkou o tom, že ti, kdo tenkrát vládli městu, rychlosti světa stačí, měl ohlašovat závratnou budoucnost lidstva!*“³⁴

Smělý plán se měl pomalu realizovat v šedesátých letech, ale místo toho přišel čas normalizace. Čedok se vzdal zakázky ve prospěch Československých státních lázní, což se muselo na stavbě projevit. Stát neměl zdaleka tolik peněz, aby o lázně dostatečně pečoval. Místo bohaté klientely ze Západu sem přijížděli odboráři z Východu. S těmi však kýžené zisky nepřicházely. Autor tyto informace podává nezaujatě a bez přímé kritiky. Naopak vyzdvihuje přínos stavby pro současné město, který tkví především v poskytnutí výborného zázemí pro filmový festival, který se zde koná každý rok. Neopomene rovněž zmínit venkovní bazén s romantickými výhledy.³⁵

V průběhu celé knihy je patrné autorovo vzdělání v oboru historie. Dozvíme se tak o všech významných milnících města s přesným popisem okolností i datací. Obzvláště některé kapitoly jsou faktograficky velmi hutné, o tom svědčí třeba kapitola O karlovarských Židech, kde se dočteme zhruba na dvou stránkách až nezvykle vysoký počet detailních údajů (většinou číselných). Například to, že s diskriminací Židů skoncoval patent z roku 1781. Dále, že ve Varech byla čtvrtá nejpočetnější židovská komunita. Kolem roku 1938 zde bylo dva a půl tisíce Židů. Ze sto čtrnácti lékařů v roce 1938 byla polovina židovských. 80% advokátů bylo rovněž židovského původu. Židé ovládali jednu třetinu obchodních činností. 10. listopadu vzplály v Karlových Varech synagogy. Z 2 500 karlovarských Židů je dodnes 2 000 nezvěstných apod.³⁶

³⁴ŠMÍD s. 136

³⁵ tamtéž s. 136

³⁶ŠMÍD s. 192 – 193

Autorovy vědomosti z historie jsou obdivuhodné a především návštěvníci se zájmem o historii města to jistě uvítají. Na straně druhé je nutné podotknout, že přespříliš těžko zapamatovatelných informací na malém prostoru může některým z nich narušovat čtivost knihy.

Vedle uvedení čtenáře do historických souvislostí je autorovo dalším nezbytným úkolem navození atmosféry místa. Zdeněk Šmíd usiluje především o lyrické zachycení atmosféry, k čemuž nejčastěji používá jednotlivých předmluv ke kapitolám. V nich také užívá povětšinou básnický jazyk. Právě v předmluvách je nejzřetelnější vřelý vztah k městu jako takovému. Pokud bychom měli pojmenovat převládající atmosféru knihy, pak by to určitě byla nostalgie, s níž autor vzpomíná na minulost města. Vzpomíná-li se s nostalgií, pak se většinou opomíjí to smutné, a to je i případ Zdeňka Šmída. Zřejmě to bude jeden z důvodů, proč se některým bolestným tématům vyhýbá a pouze je zmíní namátkou. Charakteristickým rysem knihy je odlehčený, místy až žoviální tón knihy. To se projevuje jednak autorovým specifickým smyslem pro humor, jednak specifickými jazykovými prostředky. Místy je používána hovorová nebo dokonce nespisovná čeština. Objeví se třeba slova jako *saprlot* či *piplat*. Výjimkou nejsou ani anglicismy (*oh boys*, *five o'clock*, *yes*, *baron from Coney Island* apod.). Celkově však v knize převládá spisovná čeština.

4.2 Celkové zhodnocení

Knihy Mé staré dobře Vary aneb Váš žoviální průvodce pitím i žitím je zdařilým průvodcem minulostí i současností města. Zdeněk Šmíd představuje Karlovy Vary skrze historické momenty, romantickou přírodu, skvostnou architekturu a především prostřednictvím velkých příběhů. To vše autor podává s laskavým, místy až zasněným pohledem, díky čemuž vzniká idylický obraz města. Vzhledem k bezpočtu lokálních informací a absencí detailnějšího plánu je kniha určena spíše pro milovníky města, kteří se v něm již bez problémů orientují. Právě faktografická hutnost, která je navíc obvykle zhuštěna na velmi malém prostoru, občas narušuje čtivost jinak atraktivní knihy. Pokud bylo autorovým záměrem napsat dílo představující Karlovy Vary jako město velkolepé minulosti, romantiky, legend a rozporů vzbuzujících vášnivé debaty, pak tento záměr zcela jistě naplnil.

5 Promenáda s Jelenem

5.1 Úvod

Promenáda s jelenem je svérázným dílem o Karlových Varech, v němž autor čtenáři předkládá minulost a současnost města skrze malé i velké historické momenty. Seznamuje nás s významnými osobnostmi nebo se zcela běžnými občany. V knize se tak čtenář setká například s básníkem, telefonistkou, údržbářem, geologem, poslancem, ředitelem Grandhotelu Pupp, pacientem z ciziny i z domova na jedné straně či s Goethem, Dvořákem, Jean de Carrem, Františkem Josefem, Beethovenem, Schillerem, Paganinim a mnoha dalšími na straně druhé. Malé příběhy se zde v kontrastu střetávají s velkými, díky čemuž vzniká pestrá mozaika nejrozličnějších dojmů. Dle autora totiž není kouzlo města pouze ve skvostné architektuře, tradici či lesku, který městu dodali právě zmínění slavní návštěvníci. Spočívá rovněž v činnosti prostých lidí, již mají nepochybný podíl na vzestupu města. V devatenácti kapitolách se čtenář dozví v podstatě o všem významném, co se datuje od legendárního založení města Karlem IV. až po současnost autora.

Jaký je přesně rozvrh a cíl promenády, uvádí sám Adolf Branald na konci první kapitoly: *„V hledačské snaze nebude dbáno ani ustálených forem, ani souvislého děje. Všechno bude dobré k dosažení záměru. Odhalování souvislostí. Zákon kontrastu. Jemné napovídání, jindy bezostyšné hulákání. Zapřáhne se nevážné do služeb vážného a naopak, aby po skončení promenády zůstal jediný dojem. Někdy bude věci na prospěch romantika, jindy pouhé hlášení. Někdy vyprávění, jindy dokument. Zejména bude zneužit monolog. Všechno bude dobré, aby zůstal jediný dojem, jen jediný z tolika lidí a z podivuhodného města. Takový je asi denní rozvrh promenády.“*³⁷

5.2 Pravdy, nepravdy a polopravdy

Adolf Branald popisuje Karlovy Vary především jako město pompézních příběhů (nikoli pompézní historie), které v sobě snoubí imitace všech stavebních stylů. Důkazem toho může být například pravoslavný kostel, antický letohrad, anglické kotáže, německé gotické hrady i švýcarské horské chaty. Staví se zde zkrátka vše, co je v kurzu, aby to nalákalo lukrativní hosty z celého světa.

³⁷BRANALD, Adolf. *Promenáda s jelenem*. Praha: Československý spisovatel, 1963. ISBN -není-. (dále jen „BRANALD“) s. 18

Podobné je to i s příběhy. Obyvatelé města, obzvláště podnikatelé, s oblibou šíří různé neověřené historiky, jež jsou však pro město stejně nezbytné jako každý z dvanácti chemických prvků obsažených v karlovarských pramenech: „*Že ten či onen z dvanácti příběhů o Petru Velikém je pro město stejně vzácný (a možná vzácnější) než baryum, solen, antimon, že Goethova příhoda s Ulrikou, která se našťěstí neodehrála celá v Mariánkách, ale též zde, je neméně cenná než kyselina mravenčí.*“³⁸

Jak autor popisuje, známé osobnosti se návštěvníkovi ukazují na nejrůznějších předmětech. Goetha například spatříme na zouváku nebo Theodora Kornera na fajfce. Mnohým osobnostem, jak už bylo zmíněno výše, jsou navíc mnohdy připisovány polopravdivé nebo nepravdivé příběhy. Adolf Branald tento fakt vtípně připisuje tomu, že se patrioté nechávají ovíjet prorockými párami a pak lehko uvěří téměř všemu.

Oblíbená je hlavně mezi romantiky historika o třech křížích. Nechali je údajně postavit tři nešťastní bratři, jež dohnal k sebevražednému skoku nekompromisní Pupp. Pravda je ovšem taková, že kříže už tam stály dávno předtím. Byly totiž nalezeny už na Balzerových vedutách. Šířitelé mýtů tu byli opravdu odjakživa.³⁹

Především jedna událost je ověčena mnohými přívlastky, z nichž si každý vybere dle svého vkusu. Jedná se o legendy týkající se založení města. Autor si zde počíná vskutku nevšedně. Na otázku, jak to bylo s oním legendárním jelenem, se ptá děti šesté třídy. Sám Branald to velmi vtípně uvede těmito slovy: „*Obrátit se na děti, to není nápad nikterak nový. Na počátku třináctého století vrhlo se padesát tisíc dětí na moře, osvobodit svatou zemi – slyšíte, už je tu zas!*“⁴⁰

V této kapitole se setkáváme s různými pohledy dětí, které vždy doprovází hodnotící komentář autora. V nich jsou obsaženy obecně známé polopravdy, nepravdy i pravdy. Největší záhadou a problémem v jednom byl pro děti kamzík, jenž se jednoduše zamění za jelena a naopak. Nejepochvalnější komentář udělil autor Svatopluku Čížkovu. Ten podle něj celou věc shrnul s geniální prostotou, a tedy s definitivní platností: „*A potom císař jelena skolil.*“⁴¹

³⁸BRANALD s. 25

³⁹ tamtéž s. 25 - 30

⁴⁰ tamtéž s. 417

⁴¹ tamtéž s. 420

5.3 Fascinace všedností

V Promenádě s jelenem se vystřídá mnoho vypravěčů, což knihu činí velmi pestrou. Každému vypravěči je přizpůsoben jazyk adekvátní jeho povaze či zaměření. Básník popisuje město romanticky, údržbář prakticky, geolog vědecky, babi s dědou s nostalgií a děti s náležitou spontánností. Pohled zámečnicka zas vyzní příliš budovatelsky. Svižné střídání různorodých vypravěčů, monologů s dialogy či přidané dobové dokumenty, to vše dohromady tvoří velmi komplexní celek.

Právě různorodost a netypické kompoziční prvky lze považovat za vůbec největší pozitiva knihy. Je však nutno poznamenat, že dialogy či monology postav se ne vždy přímo týkají Karlových Varů. Lidé zde často vzpomínají na válku, zmiňují místa, kde dříve žili či s oblibou hovoří o rodině, jako to například dělá slovenská pacientka Anna: *„Já už mám vnuky, jenže je nemám s sebou, já je mám v rámečku nahoře na stolku, to zeť přines, koupil takovej dřevěnej rámeček na podstavečku, abyste prej nás měla s sebou, maminko, tak jsem to dala do kufru. Od dcerky. Luboš je tři a Ivanka teprve devět měsíců, culinkabábina, já jí říkám culinka, pořád se tak culí, už asi čekají, a bába se tady vyvaluje.“*⁴²

Na ukázce se projevuje charakteristický rys, jenž je patrný téměř ve všech kapitolách, a to fascinace všedností, která se objevuje jako by na pozadí světovosti a luxusu Karlových Varů. Je nutné si uvědomit, že Promenáda s jelenem byla vydána v šedesátých letech, kdy se mnozí autoři inspirovali programem poetiky všedního dne. S ohledem na snobství města to působí netradičně, neboť ve většině literatury týkající se Karlových Varů ona „všednost“ takový prostor nedostává. Zajímavý je také rozhovor babičky, dědy a pozorovatele v kapitole Legendy domu Columbus, věnované především Antonínu Dvořákovi. Autor zprvu popisuje setkání Dvořáka s hudebním vydavatelem Simrockem, který zatoužil po jeho Slovanských tancích. V českém skladateli vidí velký talent a možnost objevit pro svět velkého virtuosa. Mezi oběma muži probíhá dramatický rozhovor, který vrcholí skvostným klavírním vystoupením. Obchodní smlouva je podepsána. Zhruba na deseti stránkách se odehrál napínavý příběh velkolepé osobnosti českých dějin.⁴³ Vzápětí na to však navazuje pásmo postav již zmiňované babičky s dědou. Ti naopak představují velmi prostou dvojici, jak naznačují hned úvodní věty rozhovoru:

⁴²BRANALD s. 211

⁴³tamtéž s. 266 – 275

„Babička: Dvořák? Neznám. My jsme tady teprve pět let, předtím jsme byli v Řisutech. To je synovo byt. Dědo – nějaký Dvořák... Děda: Pán je od ouřadu? Babička: Neptej se a řekni – Dvořáka – neznáš? Dost možný, že tady bydlel, tady se pořád vekslujou partaje, teď jich tu je jednadvacet. Děda: My bydleli čtyřicet let v Řisutech.“⁴⁴

Neznalý pár odbude Dvořáka pár větami, dále se baví již jen o práci, známých, rodině, drůbeži, koních apod. Zde by většina čtenářů jistě raději uvítala rozvinutí Dvořákova příběhu. V knize hojně užívaný princip kontrastu mezi velkým a malým působí tentokrát spíše ke škodě jinak velmi povedené kapitole.

Originálně a svěže naopak působí přítomnost lidového prvku na besedě v Malém sále osvětového domu. Tématem je kniha o Karlových Varech. Účastníci se vyjadřují k tomu, jak by taková kniha měla vypadat. Zazní celkem 161 připomínek, ve kterých můžeme sledovat narážky na samotného autora. Například v připomínce první je námitka, že knihu o Varech by měl napsat někdo místní a hned v druhé to jiný účastník popírá (Adolf Branald nepochází z Karlových Varů). Atmosféra v besedě několikrát během ostřejších diskuzí zhoustne, například když někteří mluví příliš dlouho, jsou okřiknuti. Každý místní občan má svou představu, každý vidí město z trochu jiného úhlu. Jednotlivé připomínky by se daly chápat jako body, jež v knize podle autora i místních nemohou chybět (všechny relevantní připomínky jsou v Promenádě s jelenem skutečně zohledněny).⁴⁵

5.4 Slet dortů

Neopomenutelnou složkou města je výjimečná architektura. Le Corbusier, slavný architekt a host Karlových Varů, ji popsal těmito slovy: *„Největší jednotu a architektonické kouzlo mají v Československu Karlovy Vary. Je to slet dortů. Mají týž sloh a touž eleganci.“*⁴⁶

Právě Le Corbusierovo přirovnání karlovarských domů ke sletu dortů se stalo již běžně užívaným slovním spojením. Operuje se s ním například na oficiálních stránkách města, ale také v knize Zdeňka Šmída *Mé staré dobré Vary* a samozřejmě i v *Promenádě s jelenem*. Adolf Branald popisuje karlovarské dorty vzletným jazykem, jímž čtenáři odhaluje velký smysl pro lyriku.

⁴⁴ BRANALD s. 275

⁴⁵ tamtéž s. 404 – 412

⁴⁶ tamtéž s. 112

Budovu Kaiserbad popisuje jako parádní smetanový kus k hlučnému jubileu. Grandhotel Pupp si představuje jako tříbarevný punč nebo kolonádu jako piškotovou ruládu. Celé údolí pak přirovnává k výkladu plných misek, dížek, táců apod. Prostředí kolonády je vděčný objekt snad pro každého romanopisce či básníka. Autor sám dodává, že většina okresních měst se může obvykle chlubit pěti či maximálně šesti slavnými architektonickými památkami, zatímco v Karlových Varech se nachází architektonických skvostů mnohonásobně víc.⁴⁷

Lázeňské budovy jsou stavěny obvykle v empírovém slohu. Adolf Branald ho popíše způsobem zasněného romantika, jak o tom svědčí následující zkrácená ukázka: „Čistý jako tělo štíhlé ženy, vystupující z koupele. Každé gesto je úměrné okamžiku. Dlaždičky orosené párou, světlý prostor, kterým žena kráčí, tápoty, které zanechává – všechno je stylizován, všechno je souměrně, a přece to není jen vize zamilovaného geometra, ...“⁴⁸

Na ukázce lze pozorovat, že Adolf Branald se nesnaží o explicitní popis architektonického slohu. Směřuje především k uměleckému popisu, v němž má hlavní úlohu fantazie. Pohled zasněného romantika krácejícího mezi skvostnými dorty je pro město příznačný. Téměř každý dům zde má svůj zajímavý příběh ověčený romantikou buď smyšlenou, nebo pravdivou. Návštěvník se může nechat unášet příběhy stejně tak, jako je nechat podrobovat kritice. Bezesporu pravdivým příběhem je ten o Mlýnské kolonádě, který se odehrával v poslední čtvrtině 19. století. V roce 1877 staví architekt Josef Zitek již osmým rokem Mlýnskou kolonádu, která se má nést v duchu antiky. Starosta Knoll zuří nad stále se zvyšujícími náklady honosné stavby a také narušením běžného lázeňského provozu. V té době navíc do Karlových Varů přijíždí známá vídeňská firma Fellner, Helmer. Zítka berou jako rovnocenného konkurenta, a proto zaútočí odvážným návrhem. Starostovi slíbí, že postaví vřídelní kolonádu do roka a do dne. Smělý plán opravdu naplní, z litinové stavebnice se zrodí stavba vzbuzující ve všech obyvatelích pouze chválu. Navíc se brzy dají do stavby divadla či koncertní síně pro Pupp. Český architekt na své kolonádě pracuje ještě další dva roky, než ji dokončí. „Chladná antika, navíc předražená!“ Asi tak nějak zněl tehdejší verdikt. Nikdo zřejmě netušil, že čas nakonec v tomto velkém souboji dá za pravdu Zítkovi. Litinovou kolonádu dá totiž rozebrat Hitler, zatímco Mlýnská kolonáda přečká všechny těžké časy bez úhony

⁴⁷BRANALD s. 112

⁴⁸ tamtéž s. 115

a stane se možná vůbec největším symbolem města. Ale aby byla zachována objektivita, je nutné dodat, že o architektonickou slávu se nejvíce přičinili právě dva Vídeňané, kteří výrazně přispěli k světovosti Karlových Varů.⁴⁹

5.5 Historie a politika

Adolf Branald se v knize zabývá také význačnými historickými momenty, které ovlivňovaly dění i v Karlových Varech. Historie se zde vnímala především podle toho, jaký měla účinek na příliv či odliv zahraniční klientely. Lidé zde totiž žijí především z prosperity lázní, a proto se hosté neposuzují podle politické příslušnosti, nýbrž podle finančního obnosu. Pravděpodobně to bude jedním z důvodů, proč Karlovy Vary nejsou místem velkolepé historie, jak autor zmiňuje již v první kapitole knihy: „*Místo hradeb obklopí se ochrannými listy. Místo kanónů namíří na nepřítele slávu Vřídla.*“⁵⁰

Po dlouhá staletí byl pro město položené blízko hranic určující vztah Čechů a Němců. Osudy těchto dvou národů se vzájemně střetávaly, a tvořily tak velké příběhy (žel často smutné a krvavé). Adolf Branald k této problematice přistupuje velmi originálním způsobem. Kapitola, která je pojmenována Očima pořádkumilovného občana, reflektuje vždy blíže určené období střídavě českým a německým pohledem. Každá z obou národnostní prosazuje svou vlastní pravdu. Autorovi tedy nejde pouze o zachycení objektivní reality, ale především o zachycení autentické atmosféry města z pohledu konkrétních postav. Například se setkáváme s dvěma německými občany Karlových Varů v době devatenáctého a dvacátého století. První popisuje vypjatou dobu těsně před revolucí v roce 1848, kdy je v Čechách nastolen tzv. metternichovský režim. Jakožto podnikatel usiluje především o pořádek, a tak s vervou kritizuje zdvihající se český živel a zároveň chválí rázné kroky policie potlačující poddanské rebelie.⁵¹

S druhým vypravěčem se dostáváme již do poválečného období. Píše se rok 1920 a Němci jsou již dva roky menšinou, která pozbyla dřívější nadvládu. Tato pasáž působí velmi sugestivně, vypravěč si zoufá nad podmínkami v novém Československu a nemůže se smířit s realitou, která Němce na našem území poprvé v historii postavila do role podřízenosti. Nejtěžší je pro vyprávěcího otce ztráta syna, jenž padl ve válce. Tuto oběť

⁴⁹BRANALD s. 122 – 123

⁵⁰tamtéž s. 23

⁵¹tamtéž s. 74 – 79

dokonce stává výš než oběť podstoupenou Abrahamem (ten totiž o syna nakonec nepřišel).⁵²

Vypjaté okamžiky těch let komentuje těmito slovy: „*Bůh nás zkouší. Asi nás ještě zkouší. Chce, abychom byli trpěliví a moudří. Tak se utěšuji, neboť jsem měl svého nejstaršího syna velmi rád. Oběť tak velká – nemůže přece zůstat marná!*“⁵³

Tím se německý příběh zdaleka neuzavírá, pokud se otec cítil ponížěn a toužil po zadostiučinění, dostalo se mu ho v plné míře v roce 1938 s příjezdem Adolfa Hitlera: „*Dvacet let utrpení a bojů skončilo. Sen našich předků se splnil. Jak nádherně teď před námi září německá budoucnost, které chceme sloužit celým svým bytím.*“⁵⁴

Adolf Branald s umem velkého romanopisce představuje česko-německý konflikt skrze silné příběhy. Vyprávěcí strategie člověka postaveného tváří v tvář velkým okamžikům dějin činí Promenádu s jelenem něčím víc než pouhým reportážním průvodcem po Karlových Varech. Čtivost je navíc podpořena bohatým jazykem, ve kterém nechybí působivé metafory, aluze (například biblické) či vypjaté monology.

Pokud by se dalo něco autorovi vyčíst, pak to bude politická poplatnost době projevující se například tím, že jako osvoboditel Československa je zmiňován pouze Sovětský svaz nebo údajná konjunktura Jáchymova, která v době těsně po těžbě uranu v místních dolech mohla jen stěží nastat (uran byl vyvážen do SSSR v podstatě zadarmo). Politická zatíženost knihy však není nikterak výrazná a objevuje se spíše výjimečně.

5.6 Pompézní příběhy

Adolf Branald nepředstavuje Karlovy Vary jako město velkolepé historie, nýbrž především jako město pompézních příběhů. Namátkou by se daly zmínit Goethovy milostné avantýry s Ulrikou, vzestup cukrářské rodiny Puppů, touhy velkého objevitele a propagátora Jeana de Carra či pozoruhodný osud barona Ulricha Von Lützowa. Malebnost a tajemství nejkrásnějších českých lázní již od svých počátků přitahovaly vědce, podnikatele, požitkáře i romantické snílky. Zlatým písmem do kroniky města se zapsalo mnoho osobností, avšak v knize se pochopitelně nemohlo dostat na všechny. Za reprezentativní vzorek si zde představíme jeden z nejpozoruhodnějších příběhů, v němž se Adolf Branald opět ukazuje jako poutavý vypravěč se skvělými jazykovými schopnostmi.

⁵²BRANALD s. 74 – 79

⁵³tamtéž s. 87

⁵⁴ tamtéž s. 89

Ulrich von Lützow se narodil do zámožné rodiny a již od dětství se od něj očekávalo, že bude kráčet ve šlépějích slavného otce. Zprvu mu byla předpovídána kariéra velkého generála, to však překazil mír. Poté se měl stát diplomatem na španělském dvoře, avšak kancléř nerozpoznal Ulrichův talent. Kariéry umělce zanechal kvůli lásce k Angelice. Zkrátka, nikdy se necítil být pánem svého osudu. Baron na chvíli upadl do jakési letargie a ducha zušlechťoval pouze četbou knih. Ve svých padesáti letech se uchýlil na léčbu do Karlových Varů, což se nakonec stalo osudovým. Zde totiž objevil životní poslání mecenáše a konatele dobrých skutků. Nejprve si nechal postavit překrásnou empírovou vilu na skále i s plastikou sedící kočky hledící ke středu města. Později byla obrácena zadkem k bývalé radnici, což mělo vyjadřovat poněkud odpudivý vztah Ulricha ke zkostnatělým radním. Baron políben múzou pokračoval dál. Na skalním štítu u Jeleního skoku osadil plastiku kamzíka, v roce 1852 přemístil ze své zahrady sochu Pormony do sousedního parku, podporoval mnohé dobročinné spolky, pomáhal chudým (zejména nevěstám), zakoupil pro město pozemek pro zřízení evangelického hřbitova v Drahovicích a nechal rovněž postavit chudobinec Munifizentia. Dlouhá životní cesta Ulricha von Lützowa nakonec tedy došla naplnění. Ve Varech si ho dokonce vážili na tolik, že ho jmenovali čestným občanem města.⁵⁵

A ani jeho smrt nezůstala bez odezvy, jak dokazuje následující ukázka: *„Dožije se přece jenom cti a slávy, a jméno Lützow (auf Tessin) – ač v dálné cizině – náležitě zazáří. Zemře v sedmdesáti, oplakáván živnostníky, vdovami, šťastně provdanými prodavačkami kalíšků a několika starými mládenci. Na hřbitově mu hrají lesní rohy, mluví starosta a večer je u Klapků smuteční bowle. Odejde v pravý čas.“*⁵⁶

Především v příbězích (jako je i příběh Ulricha von Lützova) se velmi pozitivně projevuje autorovo romanopisecké založení. Adolf Branald čtenáři předkládá příběhy plné napětí, dobrodružství i emocí, které by bezesporu měly potenciál stát se kvalitním podkladem pro románovou tvorbu.

5.7 Stručné zhodnocení

V promenádě s jelenem se Adolf Branald neschematicky pokusil o zachycení minulosti i současnosti města. Skrze historické průhledy do srdce lázní čtenáře seznámil s vynikajícími duchovními osobnostmi světa, ale i těmi nejběžnějšími obyvateli města. Příběhy lidí jsou zde obvykle provázány s typickými atributy města, ať už to jsou

⁵⁵BRANALD s. 145 – 155

⁵⁶tamtéž s. 154

významné architektonické památky, hoteliérství, sklo nebo porcelán. Díky užití mnoha kompozičních postupů (střídání ich-formického a er-formického vypravěče, časté užívání přímé řeči, míšení reportáží s prozaicky laděnými příběhy atd.) působí kniha po celý její rozsah velmi živým dojmem. Promenáda obsahovým sdělením přesahuje rámec Karlových Varů. Lze ji tak doporučit nejen lokálním patriotům, ale i těm čtenářům, kteří mají rádi příběhy a zároveň se chtějí něco dozvědět.

6 Srovnání textů

Jak již bylo výše zmíněno, o Karlových Varech bylo napsáno velké množství literatury. Badatelé po několik století odkrývali velká i malá tajemství města a dávali do souvislosti to, co si lidé dříve nespojovali. Karlovy Vary nabízí více než letopočty a detailní faktografii, která utkví v myšlenkách většinou pouze historikům nebo lokálním patriotům. Je zde totiž něco jako těžko definovatelný *genius loci*. Každý autor ho vnímá do jisté míry odlišně v závislosti na povolání a vztahu k místu. Jako by se téma nejkrásnějších českých lázní ani nedalo vyčerpat. Zřejmě proto i v moderní době vznikají nové publikace snažící se přinést opět něco nového.

Jedním z cílů této bakalářské práce je srovnání dvou děl. Na jedné straně to jsou *Mé staré dobré Vary* (aneb *Váš žoviální průvodce pitím i žitím*) od Zdeňka Šmída a na druhé straně *Promenáda s jelenem* od Adolfa Branalda. Obě díla jsou výjimečná především tím, že jsou psána dvěma výbornými spisovateli dvacátého století. Tato skutečnost je dostává automaticky do popředí zájmu nejen místních čtenářů, ale i mezi širší obecnost.

Na úvod musíme poznamenat, že obě srovnávané knihy jsou charakterově podobné. Branald a Šmíd zmiňují v podstatě všechny důležité dějinné momenty a okolnosti formující podobu města v proudu času. Rozdíl děl tedy spočívají především v době, ve které vznikly, odlišném pojetí a formě.

6.1 Doba vzniku a politická linie děl

Promenáda s jelenem byla napsána v roce 1963. Kulturní i politické klima šedesátých let bylo oproti hluboce totalitním padesátým uvolněnější. Lidé už nevěřili v neochvějnou platnost marxistických pouček a nahlíželi na politiku skeptičtěji. Přesto však byl Sovětský svaz stále pro mnohé vzorem. Je to také doba, v níž je i přes odstup téměř dvaceti let stále cítit trauma z druhé světové války. To vše se projevuje také v *Proménádě s jelenem*.

V knize se vyskytují pasáže, z nichž lze vyčíst sympatie k Sovětskému svazu. V některých částech knihy vystupují vypravěči v roli řádných občanů socialistické republiky. Například v podkapitole *1962 bývalý Plzeňák* informuje o aktivní činnosti vůči nepřizpůsobivým živlům – v tomto případě, jak je patrné z ukázky, především proti jehovistům: „*Dokud si někdo jen tak louská v bibli, prosím. Ale jak začne vykládat články symbolicky a přitom významně pomrkvávat, tak pozor, nejsou hlupáci. Dělají svou věc rafinovaně. Magnetofony, tajná tiskárna, literatura – no tak my víme, odkud je to řízeno*

a kolik dostávají a kdo v tom je,... ⁵⁷ Nabízí se otázka, do jaké míry se autor identifikuje s politickými postoji daného vypravěče a do jaké míry se snaží pouze autenticky zachytit různé nálady ve společnosti. Podobným způsobem Adolf Branald zachycuje trauma z napjatých časů třicátých a čtyřicátých let. Opět se pomocí různých vypravěčů vrací do dob před válkou, do války samotné, ale také do doby poválečné. Chvilí vzpomínají Němci, pak je střídají Češi. Předmětem vzpomínek je útlak Němců za První republiky, boje na frontě, odsun apod. Tato témata byla pro lidi příliš silná a čerstvá, a nešlo tak na ně lehce zapomenout. Dokazuje to třeba praděd, který se při diskuzi o Karlových Varech neustále vrací k těžkým časům: „*Jak mě zavřeli, na to nerad vzpomínám. V pětačtyřicátém jsem byl v revolučním výboru, nu, lidi mi věřili. V září mi bude devadesát. Přežil jsem tolik lidí – za takový krátký čas... A co jich ještě přežiju.*“ ⁵⁸

Zdeněk Šmíd *Mé staré dobré Vary* napsal v době znatelně jiné. Rok 1999 je desátým výročím sametové revoluce. Kulturní klima je zcela svobodné, každý si může psát cokoli a jakkoli. Jediným svazujícím faktorem je diktát konzumní společnosti. Píše se především s ohledem na prodejnost díla. *Mé staré dobré Vary* však nejsou knihou, která by byla psána s ambicemi dostat se mezi hlavní lákadla knihkupectví. Je to především dílo patriota vyznávajícího lásku městu, v němž strávil léta spokojeného života.

V odlišné době se s odstupem doby i jinak nahlíží na traumatizující témata války a odsunu. Palčivějším tématem je nyní dlouhé období vlády komunistické strany a s ním spojená normalizace či ruští hosté v Karlových Varech. Nacionalismus klíčí v každé době a je předmětem většiny válečných konfliktů. Proto se k němu Zdeněk Šmíd staví s velkým despektem. Politická linie a tíživé otázky minulosti v subjektivních pohledech se zde na rozdíl od Branaldovy *Promenády* prakticky nevyskytují. Autor naznačil k podobným soudům poměrně jasné stanovisko v kapitole o Rusech: „*Většinou to byli lidé vstřícní a družní. Právě ti bystří to však neměli lehké: jedni Češi se k nim chovali s trapnou ponížeností, druzí jim dávali krutě najevo, co si o nich myslí. Hosté z imperiálu byli oficiálně velebeni. Neoficiálně však cítili nelásku, kterou si zasluhovala jejich vláda, ne oni.*“ ⁵⁹

Nedá se říci, že by se autor kontroverzním politickým událostem vyhýbal. Pouze se vyhýbá jakýmkoli subjektivním soudům a spíše se snaží čtenáři přinášet objektivní fakta.

⁵⁷BRANALD s. 96

⁵⁸tamtéž s. 109

⁵⁹ŠMÍD s. 163

Vzhledem k svému zaměření i minulosti by jistě dovedl smutnější témata rozvést do větší hloubky, ale to by se do uvolněného průvodce s žoviálním podtónem patrně příliš nehodilo.

6.2 Srovnání autorských stylů

Při bližším pohledu na obě díla lze vypořádat, že každý z autorů přináší ve své knize odlišné pojetí tématu. Zdeněk Šmíd zpracovává látku především pohledem člověka, který pochází z Karlových Varů a vystupuje v roli jejich propagátora. Adolf Branald naopak přináší pohled návštěvníka města. Na rozdíl od Šmída ukazuje pohled z vnější perspektivy.

Mé staré dobré Vary jsou rovněž oproti Promenádě s jelenem rozdílné svým historizujícím pojetím. Zdeněk Šmíd povětšinou knihy osciluje mezi odbornou stránkou, v níž jsou obsaženy poměrně detailní historiografické informace, a stránkou populární, která se naopak snaží o zlehčení a přináší především autorovy dojmy podkreslené zlehčujícími jazykovými prostředky, humorem či romantizujícími lyrickými pasážemi. Patrné je zlehčení tématu třeba v kapitole o legendárním založení Karlových Varů, kde se Zdeněk Šmíd snaží vžít do role romantika a hostinského z osmnáctého století, který touží proměnit nepravdivý příběh o jelenovi v pravdivý (z romantických i pragmatických důvodů): „*Rozevlátý romantik či možná hostinský se se smyslem pro reklamu zahleděl na skálu se zámeckou věží, zammul rukama a vzdychl: Saprlot, to by byl příběh! Já toho jelena vidím! To by bylo akční, boys!*“⁶⁰ Na ukázce si můžeme všimnout zmiňovaného smyslu pro humor i nespisovných jazykových prostředků. Prokládání faktografických údajů těmito prvky je pro knihu charakteristické. Díky tomu bychom mohli Mé staré dobré Vary označit za populárně-naučnou literaturu.

V Branaldově Promenádě s jelenem převládá především pojetí publicisticko-beletristické. Autor se snaží osvětlovat problematiku lázeňského městečka neschematicky skrze reportáže a příběhy, s čímž souvisí užívání různých kompozičních postupů. Branald odhaluje tvář města většinou jakoby z pozice naslouchajícího reportéra, který se účastní různých vyprávění místních obyvatel, hostů i slavnějších osobností. Na rozdíl od Šmída k získaným informacím nepřipojuje osobní dojmy, ani je jinak neglosuje. Pouze pozoruje a konfrontuje různé pohledy účastníků děje, jak tomu bylo například v již zmiňované kapitole Očima pořádkumilovného občana, ve které se paralelně vedle sebe střetávají pohledy Němců a Čechů. Celek pak působí jako mozaika dojmů napříč společnostmi, kde se

⁶⁰ŠMÍD s. 10

střetáváme s lidmi nejrůznějších zaměstnání a národností. Toto specifické zachycení skutečnosti činí knihu pro čtenáře zajímavější. Promenáda s jelenem však není pouze soupisem reportáží. Dokazuje to například kapitola Legenda domu Columbus, v níž Adolf Branald velmi živým způsobem vypráví příběh Antonína Dvořáka s výborně zvládnutou pointou děje. Dvořák zrovna představuje Simrockovi své velkolepé Slovanské tance: „Dvořák se rozpálil – lid se chvěje, komu věřit, to bude sboreček!“ Ale on ho neslyší. „Jásot, vzrušení, Simrocku, dovedete si představit ten přechod, z toho strachu a úzkosti rovnou do světla!“ A zastaví se a zpívá: „Hle, vzešlo jasné slunko...“ Simrock mu jemně stiskl paži. Ukázal na dům. Na zelené fasádě svítla klasicky prostá písmena z pozlaceného plechu – COLUMBUS.⁶¹

Podobným způsobem vypráví i o Baronu von Lützow, Jean De Carrovi nebo slavné rodině Puppů. Branaldovy příběhy vyprávěné klasickým způsobem v er-formě mají stylově blízko k Zdeňku Šmídovi.

Porovnáme-li dále autorské styly srovnávaných děl, lze si všimnout podstatně rozvláčnějšího stylu Adolfa Branalda, který se nebojí jít obsahově za hranice města, kde se podrobněji věnuje především vzpomínkám nejrůznějších aktérů. V jedné z kapitol například zručný sochař zmiňuje, že pracoval v Horním Slavkově, Jáchymově, Plzni, Praze a k tomu ještě připojuje různé zkušenosti a dojmy ze života řemeslníka.⁶²

S informacemi tohoto typu se v Proménadě setkáváme poměrně často. Branald dává na rozdíl od Šmída větší prostor jakési plebejské tváři Karlových Varů. Snaží se město představovat pohledem těch nejběžnějších občanů, bez nichž by však chod lázní jen stěží mohl fungovat. Údržbář nebo prostí dělníci tak zde mají mnohdy stejný prostor jako věhlasné osobnosti dějin. Následující ukázka demonstruje, s jakou láskou a zodpovědností pečuje o zázračnou karlovarskou vodu údržbář, který denně spotřebuje kolem sta kubíků vody jenom pro vany: „Lázně nesměj zůstat stát, to by byly škody na zdraví, ale mně se ještě nestalo, aby zůstalo všechno stát. Já tu bydlím a hlídám si svý.“⁶³

Zdeněk Šmíd na rozdíl od Branalda zhušťuje informace do velmi malého prostoru. Snaží se být věcný a přinést větší množství informací vážících se přímo k tématu. Výjimkou jsou pasáže sloužící k nastínění historického kontextu Evropy doprovázeného autorovými postřehy. Díky tomuto uvedení do širšího kontextu čtenář lépe porozumí

⁶¹BRANALD s. 269

⁶²tamtéž s. 157

⁶³tamtéž s. 15

událostem odehrávajícím se přímo v Karlových Varech. Jak již bylo zmíněno, Šmíd se zdaleka tolik nezabývá životem všedních obyvatel města, jako je tomu v případě Branalda. Svého průvodce koncipuje především jako město výjimečných osobností.

6.3 Kompozice a jazyk

Značný rozdíl porovnávaných děl můžeme sledovat v kompozici. Zdeněk Šmíd v tomto ohledu postupoval jednodušeji než Adolf Branald. Kniha se skládá z formálně stejných kapitol vždy uvozených lyrickou předmlouvou. V pozici vypravěče je vždy sám autor v er-formě. Pouze výjimečně je do pásma vypravěče vložena přímá či nevlastní přímá řeč. Nevšedním dojmem působí pouze nevšedně uvozené poznámky pod čarou: PRO HNIDOPICHY.

V tomto ohledu je jednoznačně propracovanější Promenáda s jelenem, v níž Adolf Branald používá k výslednému dojmu velké množství kompozičních principů. Téměř v každé kapitole střídá vypravěčská technika er-formického vypravěče s ich-formickým. V knize se rovněž objevují nezřídka dialogy a monology postav, v nichž se mísí jak retrospektivně podávané vzpomínky postav, tak informace podávané chronologicky. Pacienti, pamětníci, slavní, zaměstnanci státní správy či lázní, to všechno jsou postavy, které vedou ony zmiňované dialogy a monology nad časy minulými a současnými. Dalším užívaným kompozičním prvkem je princip kontrastu, který se projevuje například střídáním promluv nižších vrstev obyvatelstva s těmi vyššími (geolog x údržbář, Dvořák, Simrock x babi, děda apod.).

Po jazykové stránce oba autoři užívají převážně spisovného jazyka oživeného knižními či hovorovými prostředky. Místy užívají i nespisovné prostředky, to se však výrazněji projevuje v Proménádě s jelenem, kde autor přizpůsobuje jazyk intelektuálním schopnostem postav, jež právě vypráví. Například jazykové schopnosti blíže neurčené myčky nádobí působí velmi prostě. V téměř každé její výpovědi se vyskytnou nespisovné prostředky a místy dokonce výrazy mírně vulgární (blbě, zblblá).⁶⁴

Celkově Promenáda s jelenem působí dynamickým až hravým dojmem. Střídá vysoký umělecký styl s hojným počtem metafor, metonymií, přirovnáními s jazykem hovorovým a nespisovným. Jazyková pestrost společně s neschematickým kompozičním pojetím pomáhají vykreslit atmosféru Karlových Varů jako komplexní celek, v němž se ladně snoubí všednost s okázalostí.

⁶⁴BRANALD s. 398 - 399

Mé staré dobré Vary jsou tedy oproti Promenádě s jelenem kromě kompozičních postupů konzervativnější i po stránce jazykové. Za zmínku stojí časté užívání autorského plurálu, kterým autor navazuje kontakt se čtenáři, kladení řečnických otázek (např.: „*Jaká by to byla pověst o Horymírovi, kdyby Vyšehrad nestrměl nad Vltavou, nýbrž trčel někde v pšenici?*“⁶⁵) a také užívání anglicismů, o nichž bylo pojednáno v samostatné kapitole Mé staré dobré Vary.

Celkově lze konstatovat, že oba autoři jsou skvělými vypravěči s bohatou slovní zásobou. Právě díky tomuto aspektu se srovnávané knihy řadí v oblasti literatury o Karlových Varech mezi nejoblíbenější.

6.4 Vzájemné doplňování

Autoři se většinou věnují obsahově podobným tématům, ale najdeme i kapitoly, o nichž se zmiňuje detailněji pouze jedna z knih. Jedním z nejvýraznějších symbolů Karlových Varů je věhlasný Mezinárodní filmový festival, který se koná každý rok. Zdeněk Šmíd se mu příliš nevěnuje, pouze se o něm v pár větách zmiňuje v souvislosti s kontroverzním hotelem Thermal. Adolf Branald naopak filmovému festivalu věnuje celou kapitolu (Velké iluze), již bychom mohli označit za jednu z vůbec nejzajímavějších. Čtenáři v ní pomocí „všudypřítomného“ reportéra poznává nejen atmosféru největšího filmového svátku u nás, nýbrž dokonce proniká do zákulisí festivalu, kde se režiséři a kritici z celého světa baví o smyslu umění, lidské duši či diskutují o reálné podobě hrdiny šedesátých let. Kapitola je výjimečná tím, že v ní vystupuje nejvíce postav z celé knihy a je postavena převážně na dialogu. Pouze závěr patří tradičně monologu vypravěče v ich-formě, tentokrát umývače nádobí.⁶⁶ Výrazně zde promlouvá Branaldova vášeň ke kinematografii, o čemž svědčí například hluboké úvahy akterů této kapitoly. Na otázku, zda je člověk obětí nebo tvůrcem života, odpovídá indický delegát Kumar takto: „*Tvorba filmu musí být ovlivněna společností. Život jednotlivce je determinován společností. Je-li jednatel osamocen, ztrácí význam i sílu. Nejtěžší trest pro člověka je samovazba.*“⁶⁷

Zdeněk Šmíd sice nezaměřil pozornost na největší pravidelně se konající kulturní událost Karlových Varů, ale o to větší prostor věnoval přírodním památkám města, o nichž se naopak Branald důkladněji nezmínil. Dozvíme se tak o nejrůznějších kapličkách umístěných v romantických lesích, rozhlednách (Goethova vyhlídka, Diana, Vyhlídka

⁶⁵ŠMÍD s. 8

⁶⁶BRANALD s. 372 – 401

⁶⁷ tamtéž s. 378

Karla IV.) a o tom, co z nich lze vidět. K jednotlivým místům navíc připojuje pověsti a zajímavé informace vážící se k popisovanému místu. Například Diana se správně jmenuje Výšina přátelství, ale kvůli mylné domněnce, že se jedná o bolševický název, se vžilo známější pojmenování Diana.⁶⁸ Autor prokazuje kromě výborné znalosti centra (srdce) města také znalost jeho okolí – o tom svědčí množství detailních informací a popisů.

Dalším podstatným rozdílem je architektura. V promenádě s jelenem jsou zmíněny v podstatě jen nejznámější budovy města s obvykle laickým a stručným popisem. V Mých starých dobrých Varech se naopak vyskytuje velké množství budov i s poměrně fundovanými popisy stavebních slohů budov a jejich okolí. Popisy jsou však psány srozumitelně a zábavnou formou, díky čemuž jsou přístupné nejběžnějším čtenářům. Tímto způsobem představil Šmíd například Lázně I. (nebo také Císařské lázně): „*Všechno je tu stvořeno tak, aby bralo dech. Mohutné průčelí, velebné schodiště, vestibul s iónskými sloupy, výše stropu a hlavně dokonalé vypracování stovek hravých maličkostí.*“⁶⁹

Oba autoři se přirozeně zaměřují na témata, která jim jsou bližší. Každý z nich je fascinován něčím odlišným, díky čemuž se mohou díla vzájemně doplňovat a nezávisle na sobě přinášet čtenáři jiný zážitek a poučení.

6.5 Srovnání konkrétních kapitol

Dají-li se tematicky stejné kapitoly vedle sebe, lze vyzorovat buď odlišnost v pojetí a druhu podávaných informací, nebo naopak výraznou podobnost porovnávaných textů. V druhém případě je pravděpodobné, že Zdeněk Šmíd čerpal část informací z knihy Adolfa Branalda. S jistotou se to nedá konstatovat, neboť na konci Šmídovy knihy jsou uvedeny zdroje bez lokalizace. Vnímavější čtenář si výrazných podobností všimne především v kapitole o Puppech, v níž oba autoři uvádí prakticky totožné informace pouze s drobnými rozdíly. Ve stručnosti se od Šmída a Branalda dozvídáme příběh cukrářů, kteří se díky píli, cílevědomostí a prozíravým sňatkům stali po malých i velkých zvratech vlastníky zřejmě nejslavnějšího českého hotelu, jehož věhlas budí úctu dokonce daleko za hranicemi republiky.

Mé staré dobré Vary a Promenáda s jelenem popisují příběh detailně od zakladatele Johanna Georga Puppa až po poslední šestou generaci, následně přebrání žezla spolčeným

⁶⁸ŠMÍD s. 200

⁶⁹tamtéž s. 167

rodem slavných Matonniových a nakonec smutný příchodem Wehrmachtu v čele s Adolfem Hitlerem.

Po válečných letech přeci jen sledujeme jeden podstatnější rozdíl, který jistě souvisí s dobou vydání obou děl. Šmíd na konci kapitoly zmiňuje úpadek hotelu za éry socialismu a také jeho využití při filmovém festivalu.⁷⁰ Branald zakončuje kapitolu monologem ředitele, který popisuje, jak se hotel po válce renovuje a zachovává si stále svou tvář.⁷¹

Jako další příklad, kde oba autoři uchopili látku podobně, je třeba příběh Jeana de Cara či barona von Lützow. Odlišují se opět spíše v detailech. Především příběh mecenáše Lützowa je pro spisovatele takových formátů vděčným tématem. Branald sám stvrzuje, že více než mecenášskými činy posloužil baron městu barvitou historkou.⁷² Šmíd zas v závěru kapitoly zdůrazňuje osud, který mu neumožnil naplnit velké sny: „*Jeho fanfarónské bitvy s radnicí mu možná byly jen útěchou, náhražkou za opravdová bojiště válečná i diplomatická, kterých mu osud nedopřál.*“⁷³

6.6 Made in Carlsbad

Karlovy Vary si získaly světový věhlas nejen vnější krásou, ale i produkcí kvalitních výrobků velké tradice a výborné kvality. Nejslavnějším lázeňským artiklem je jistě Becherovka, porcelán a sklo. Především posledním dvěma zmíněným výrobkům se zevrubněji věnovali oba autoři.

Řekne-li se Moser, pravděpodobně se většině lidí vybaví stylové sváteční sklo, které je leskem nejednoho slavného paláce, zámku či prominentní domácnosti. Adolf Branald ho nazývá sklem králů a v kapitole jemu věnované bere čtenáře přímo na exkurzi do srdce továrny. Výrobní proces popisuje zjednodušeně a tak výborně, jako by byl letitým průvodcem. Také skvěle vykreslí atmosféru místa, až se zdá, jako by se zde připravoval kouzelný lektvar.⁷⁴ Jednotlivé modely nejoblíbenějších sklenic popisuje s takovou vášní, jakou automobiloví fanoušci popisují nejnovější automobily: „*Dlouhá tvář (Long face): vyhledáván interesantními samotáři, pohodlný tvar do každé společnosti. Výška třicet devět.*“⁷⁵

⁷⁰ŠMÍD s. 81 – 90

⁷¹BRANALD s. 282 – 327

⁷² tamtéž s. 155

⁷³ŠMÍD s. 146

⁷⁴BRANALD s. 330 – 331

⁷⁵ tamtéž s. 331

Po výrobním procesu Branald představuje obřad, kdy světoví hosté na stole roztáčí sklenice podle předepsaných pravidel. Signorina Bozziová se pak zeptá, kdo je vlastně ten Moser a následuje vyprávění o zakladateli firmy, který začal svou kariéru jako rytec skla u Mattoniho.⁷⁶

Adolf Branald se opět snaží do dané problematiky proniknout komplexně pohledem vnějším i vnitřním. Originální postupy jakými jsou navození přítomnosti nebo vložený popis oblíbených sklenic, v knize vytváří z nepříliš nepopulárního tématu téma nesmírně zajímavé.

Podobně je tomu s porcelánem. Branald nezačíná kapitolu typicky popisem historie, nýbrž vypráví o těžkých podmínkách extrémní zimy a snaze dopravit zásilky s porcelánem včas. Je připraveno 12 balíků do zahraničí. V daných podmínkách se zdá situace dramatická, neboť včasný termín je pro náročnou zahraniční klientelu prioritou. V těžkých časech má přednost důležitější zboží jako třeba uhlí, ruda nebo mouka. Záměr autora je zde jasný, snaží se poukázat na to, proč je porcelán tolik křehký, a to nejen jako materiál, ale i jako obchodní artikl výrazně závislý jak na politickém, tak na meteorologickém podnebí. Další nezbytnou podmínkou je přizpůsobivost rozmazleným hostům. Dovídáme se tak třeba o anglickém hostovi, jehož ženě se právě rozbil šálek při snídani a kvůli tomu s ním nechce do divadla. Situace se samozřejmě musí hned vyřešit.⁷⁷

Zdeněk Šmíd vypráví o sklu a porcelánu již zaběhlým způsobem. Na úvod zmíní ve stručnosti obecné informace o původu a pak již popisuje důležité milníky obou světových značek. O karlovarském porcelánu se například dozvíme, že vznikl až osmdesát let po míšeňském, protože monopol na toto zboží měly vídeňské manufaktury. To se změnilo až díky přimluvám Goetha u císaře Františka. Poté již vzniká první porcelánka v Horním Slavkově a později v Březové. Porcelánka Pirkenhemimer obchodovala dokonce s pěti světadíly a slavila velké úspěchy na mezinárodním poli. Velkým vyznamenáním bylo vítězství na výstavě EXPO 58. Autor se nezapomíná zmínit o těžkých časech za války a také o padesátých letech, kdy byl jednoznačně upřednostněn těžký průmysl.⁷⁸

Podobně informativní charakter má kapitola o karlovarském sklu, ve které se čtenář dozvídá především o židovském podnikateli Ludwigu Moserovi, jenž slavnostně otevřel obchod v domě Rotes Herz v roce 1866 a postupně sklízel úspěchy ve Vídni, Paříži,

⁷⁶BRANALD s. 331 – 334

⁷⁷ tamtéž s. 162 – 178

⁷⁸ŠMÍD s. 206 – 212

Chichagu, Antverpách atd. Vzhledem k židovskému původu rodiny Moserů byly obzvláště těžké především časy za druhé světové války a stejně jako u porcelánu rovněž padesátá léta, která lehkému průmyslu vůbec nepřála. Zajímavou informací je, že Moser dodával sklo takovým osobnostem, jako byl Eduard VII, královna Alžběta nebo perský šáh.⁷⁹

Šmídovy kapitoly o sklu a porcelánu sklouzávají jednoznačně do odbornější roviny, v níž není cítit rozverný tón vyprávění, který je pro jiná témata knihy typický. Jak již bylo zmíněno, autorův průvodce osciluje mezi odbornou a populární literaturou. Adolf Branald je v podstatě po celý obsah Promenády hravý a zachycuje i taková témata neotřelým způsobem, jenž je bližší především čtenářům s menším zájmem o faktografické údaje. O to více se však snaží proniknout do tajů samotných procesů v továrnách a srdcí dělníků. Dalo by se říci, že často vystupuje v roli pozorovatele, který se informuje společně se čtenářem, zatímco Šmíd popisuje události a informace vždy z pohledu již poučeného vypravěče.

6.7 Zhodnocení

Ze srovnání děl plyne, že Každý z autorů pojímá a popisuje Karlovy Vary z jiného úhlu pohledu. Šmíd čtenáři představuje město především z pozice patriota a historika. Branald naopak z pozice fascinovaného návštěvníka. Nejkrásnější české lázně nám jsou představovány se specifickým nádechem šedesátých let (Branald) i s vystřízlivěním z let devadesátých (Šmíd). Promenáda s jelenem působí jako skládanka desítek dojmů, v níž autor často ustupuje do pozadí ve prospěch mnoha jiných vypravěčů. Mé staré dobré Vary jsou pak především nostalgickou vzpomínkou vypravěče fascinovaného velkými i malými příběhy. Při porovnávání zkoumaných děl se nabízí otázka, které dílo dosahuje větší kvality, ale to je zcela zavádějící. Obě knihy se spolu výtečně doplňují a vzhledem k odlišnému pojetí by vyzdvihnutí jednoho díla nad druhým bylo pouze ryzím subjektivismem.

⁷⁹ŠMÍD s. 219 - 223

7 Závěr

Hlavním cílem bakalářské práce bylo nastínit celkový charakter děl Mé staré dobré Vary od Zdeňka Šmída a Promenády s jelenem od Adolfa Branalda a prostřednictvím jejich vzájemného porovnání postihnout hlavní rozdíly. Kromě toho si práce kladla za úkol pojednat o fenoménu Karlových Varů a stručně představit autory Adolfa Branalda se Zdeňkem Šmídem. Na základě získaných výsledků lze usoudit, že práce splnila úkoly, které byly stanoveny v úvodu.

Téma Karlových Varů bylo v průběhu mnoha století již mnohokrát zachyceno v literatuře nejrůznějšího druhu. Přestože zkoumaná díla již nepřinášejí nové informace, jsou z hlediska regionální tvorby pro město velkým přínosem. Jsou totiž psána výbornými spisovateli, kteří ztvárňují problematiku Karlových Varů s odlišným přístupem lišícím se od jejich předchůdců.

Podíváme-li se na hlavní rozdíly plynoucí z porovnání obou děl, zjistíme, že jedním z hlavních odlišujících faktorů je doba vzniku. Branaldova Promenáda vznikla v roce 1963, tedy v době, kdy Československo spadalo pod sféru Sovětského svazu a navíc se v lidech stále poměrně výrazně projevovalo trauma způsobené druhou světovou válkou se všemi jejími důsledky. To vše se projevuje v Branaldově knize, kde nejrůznější vypravěči vzpomínají na těžké doby a zároveň popisují současnost v duchu politické atmosféry období padesátých a šedesátých let. Šmídovy Mé staré dobré Vary byly napsány v roce 1999 a politický akcent knihy je oproti Promenádě s jelenem zanedbatelný. Autor se naopak snaží držet odlehčený tón knihy, který sám avizoval již v úvodu.

Průzkum rovněž poukázal na to, že obě díla se ve většině případů věnují obsahově podobným tématům, která jsou však pojímána odlišným přístupem. Promenáda s jelenem má především beletristicko-reportážní charakter. Branald se snaží město představit nejen skrze velké osobnosti, nýbrž i prostřednictvím nejběžnějších občanů, jako jsou dělníci, umývačka nádobí, telefonistka, údržbář, geolog apod. Právě jakási fascinace všedností je pro Promenádu jedním z nejtypičtějších rysů. To se kromě nejrůznější stylizovaných vypravěčů projevuje rovněž reportážemi například přímo z provozů porcelánky či sklárny, kde se čtenář dozvídá, s čím se musí takovéto továrny potýkat a jak fungují. Autor navíc k dosažení výsledného dojmu používá rozličné kompoziční postupy. Monology jsou nezřídka střídány dialogy, stejně jako vysoký vypravěčský styl intelektuála hovorovým až nespisovným stylem vypravěče z nižší třídy. Mé staré dobré Vary jsou naopak kompozičně spíše konzervativní. Nevšedním dojmem působí pouze poznámky pod čarou, vždy uvozené

nadpisem „PRO HNIDOPICHY“ (autor v nich doplňuje text dalšími odbornými informacemi), a také lyrizované předmluvy umístěné před každou kapitolou. Pojetí Zdeňka Šmída je oproti Branaldovi více zaměřené na historii města. Dozvíme se zde velké množství faktografických údajů či poměrně důkladných architektonických popisů. Dalším charakteristickým rysem Šmídova průvodce je záliba v příbězích, které jsou v knize vůbec tím nejzajímavějším. Právě v nich se projevuje autorův velký vypravěčský talent.

Při celkovém zhodnocení lze usoudit, že z literárního hlediska je ze zkoumaných děl zajímavější Promenáda s jelenem, která zachycuje tematiku Karlových Varů velmi originálním způsobem. Šmídovy Mé staré dobré Vary jsou pak přínosnější v oblasti faktografických informací, které navíc autor dovede podat s charakteristickým smyslem pro humor. Díky tomu, že oba autoři zpracovávají tematiku Karlových varů z jiného úhlu pohledu (Šmíd – patriot, Branald – reportér) a s odlišným přístupem, jsou jak Mé staré dobré Vary, tak i Promenáda s jelenem svébytnými díly, které se v dané problematice řadí vůbec mezi nejlepší.

Fenomén Karlových Varů je v práci představen ve třech rovinách. První rovina obsahuje názory místních občanů, druhá názory zahraničních turistů a konečně třetí rovina přináší pohled ze všech nejkompexnější, tedy pohled historika. Podle očekávání se občanům města v souvislosti s Karlovými Vary nevybavily pouze slavné památky, ale také ruské obyvatelstvo a dokonce problémy spjaté s mafií. Turisté se naopak vyjadřovali výhradně pozitivně. Kromě historizující architektury si pochvalovali malebnou přírodu Karlovarska. Velmi zajímavý byl také pohled Stanislava Burachoviče, který o fenoménu Karlových Varů pojednal v práci nazvané Genius loci Karlových Varů, v níž se věnuje západočeskému městu z hlediska jeho vnitřního kouzla spočívajícího především v bohaté minulosti a zároveň nezapomíná upozornit na složitou současnost, kdy město čelí mnoha problémům.

V portrétech autorů je shrnuta životní dráha obou spisovatelů s důrazem na jejich osobní profil a charakter tvorby. Tato část práce však slouží pouze k lepší orientaci, a tudíž nepřichází s ničím novým.

Zhodnotíme-li celkový smysl bakalářské práce Karlovy Vary očima Zdeňka Šmída a Adolfa Branalda, dojdeme k závěru, že jejím hlavním přínosem je zmapování oblasti tvorby dvou výrazných spisovatelů, již doposud nebyla věnovaná žádná práce rozsáhlejšího charakteru. Osobním přínosem pak pro mě bylo hlubší poznání města, jež je z velké části spjaté s mými školními léty a také osobním životem. Při čtení obou knih jsem

si uvědomil, kolik dosud neodhalených míst a tajemství pro mě toto překrásné město skrývalo a ještě skrývá.

Resumé

My bachelor thesis focuses on the analysis and comparison of two works: *Mé staré dobré Vary* (My Old Good Vary) by Zdeněk Šmíd and *Promenády s Jelenem* (The Parades with the Deer) by Adolf Branald. Another elaborated topics are the phenomenon of Karlovy Vary and the life of the both authors. The thesis is divided into five parts. The first part describes Zdeněk Šmíd and Adolf Branald, it emphasizes their personalities and characteristic features of their works. The second part strives to capture the charm of the city through the eyes of several inhabitants of Karlovy Vary and its neighbourhood. The remaining three parts of my work provides the analysis of the chosen works and their comparison.

The main aim of the thesis is to describe the chosen books thoroughly and to depict the differences following from the comparison.

The research shows that the crucial factor, which distinguishes the works, is the year of their origin. It determines the nature of the texts significantly. From the literary point of view, Adolf Branald's book is more sophisticated considering compositional and storytelling originality. The book of Zdeněk Šmíd is more contributive regarding factual data and acquaintance not only with the centre of the city, but also with its surroundings.

Seznam literatury

BRANALD, Adolf. *Promenáda s jelenem*. Praha: Československý spisovatel, 1963. ISBN -není-.

BRANALD, Adolf. *Tichý společník*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1370-9.

ŠMÍD, Zdeněk. *Mé staré dobré Vary aneb Váš žoviální průvodce pitím i žitím*. Praha: Olympia, 1999. ISBN 80-7033-592-0.

MENCLOVÁ, Věra, Václav Vaněk a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-179-5.

MRÁZ, Lubomír, Ladislav Neubert. *Karlovy Vary*. Praha: Orbis, 1977. ISBN -není-.

Seznam internetových zdrojů

BRANALD, Adolf. Csfed.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31].

Dostupné z: <http://www.csfed.cz/tvurce/27206-adolf-branald/>

BRANALD, Adolf. Rozhlas.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31].

Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/historie/vyroci/_zprava/8553

BRANALD, Adolf. Slovníkceskeliteratury.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31].

Dostupné

z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=930&hl=Adolf+Branald>

Na plovárně s Adolfem Branaldem. Cesktelevize.cz. [online]. 31. 3. 2014

[cit. 2014-03-31]. Dostupné

z: <http://www.cesktelevize.cz/porady/1093836883-na-plovarne/20136816012-na-plovarne-s-adolfem-branaldem/>

Proč bychom si nezavzpomínali aneb rozhovor se Zdeňkem Šmídem. Folktime.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.folktime.cz/transpke-zajimavosti/proc-bychom-si-nezavzpominali-aneb-rozhovor-se-zdenkem-smidem.html/>

Proč bychom si nezavzpomínali aneb rozhovor se Zdeňkem Šmídem. Folktime.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z:<http://www.folktime.cz/transpke-zajimavosti/proc-bychom-si-nezavzpominali-aneb-rozhovor-se-zdenkem-smidem.html>.

BURACHOVIČ, Stanislav – Genius loci Karlových Varů.

Pamatkyaprirodakarlovarska.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z:<http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/stanislav-burachovic-genius-loci-karlovyh-varu>.

ŠMÍD, Zdeněk. Slovníkceskeliteratury.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487&hl=Zden%C4%9Bk+%C5%A0m%C3%ADd+>

ŠMÍD, Zdeněk. Slovníkceskeliteratury.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487&hl=Zden%C4%9Bk+%C5%A0m%C3%ADd+>

Zemřel Zdeněk Šmíd, autor trilogie Proč bychom se netopili. Idnes.cz. [online]. 31. 3. 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: http://kultura.idnes.cz/zemrel-zdenek-smid-autor-trilogie-proc-bychom-se-netopili-p35-/literatura.aspx?c=A110413_163406_literatura_ob